

Sosyal Devlet ve Barınma Hakkı

Mehmet Atilla GÜLER¹
ORCID: 0009-0005-4527-8430

DOI: 10.54752/ct.1816168

Öz: Barınma, fiziksel bir gereksinim olmanın yanı sıra emek gücünün yeniden üretimini, toplumsal eşitsizliklerin mekânsal biçimlenişini ve yurttaşlık haklarının maddi temelini içeren bir haktır. Bu çalışmada barınma hakkı, emek gücünün yeniden üretimi sürecindeki konumu, kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki ve metadışlaştırma açığı üzerinden kavramsallaştırılmaktadır. Çalışma, bu kavramsal çerçeveden hareketle barınmanın neden sosyal devletin Altın Çağında dahi eğitim, sağlık ya da sosyal güvenlik kadar güçlü bir kamusal hak biçimine dönüşemediğini tartışmaktadır. Farklı sosyal devlet modelleri barınma hakkı açısından incelendiğinde, her modelin bu hakka sınırlı ölçüde kurumsal güvence sağladığı görülmektedir. Barınma hakkına erişim düzeyinden bağımsız olarak neoliberal düzenleme, bu kurumsal güvenceyi de aşındırmıştır. Konutun finansallaşması, barınmayı sermaye birikiminin bir aracına dönüştürmüş; sosyal devletin koruyucu işlevi ise yerini piyasa odaklı düzenlemelere bırakmıştır. Bu çerçevede çalışma, barınma hakkının sosyal devletin geleceği açısından kurucu bir öneme sahip olduğunu ileri sürmektedir. Konutun piyasa içi değerlendirme mantığından kurtarılması ve kullanım değerinin sosyal adalet temelinde yeniden tanımlanması, sosyal devletin meşruiyetini ve

¹ Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, maguler@adu.edu.tr

GÜLER, M.A., (2026) “Sosyal Devlet ve Barınma Hakkı”, Çalışma ve Toplum, Sayı: 89, C.2, s.737-776

Bu makale, Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC-BY 4.0) şartları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir. Bu lisans, orijinal yazar ve kaynak belirtildiği sürece, herhangi bir ortamda sınırsız kullanım, dağıtım ve çoğaltmaya izin vermektedir. Bkz. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Makale Geliş Tarihi: 03.10.2025 - Makale Kabul Tarihi: 02.04.2026

metadışlaştırma kapasitesini yeniden tesis etmenin başlıca koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Barınma hakkı, sosyal devlet, neoliberalizm, finansallaşma, metadışlaştırma açığı

Social State and Right to Housing

Abstract: Housing is not only a physical necessity but also a right that encompasses the reproduction of labor power, the spatial configuration of social inequalities, and the material foundation of citizenship rights. This study conceptualizes the right to housing through its position in the process of the reproduction of labor power, the contradiction between use value and exchange value, and the decommodification gap. Building on this conceptual framework, the study discusses why housing failed to become as strong a public right as education, health care, or social security, even during the Golden Age of the social state. When different social state models are examined from the perspective of the right to housing, each appears to provide only limited institutional protection for this right. Regardless of the level of access to housing, the neoliberal mode of regulation has eroded even this institutional protection. The financialization of housing has transformed it into an instrument of capital accumulation, while the protective function of the social state has given way to market-oriented arrangements. Within this framework, the study argues that the right to housing has a constitutive importance for the future of the social state. Releasing housing from the logic of market-based valorization and redefining its use value on the basis of social justice are regarded as among the principal conditions for re-establishing the legitimacy and decommodification capacity of the social state.

Keywords: Right to housing, social state, neoliberalism, financialization, decommodification gap

Giriş

Barınma ekonomik, sosyal ve siyasal bir sorundur. Sosyal devlet kuramları içerisinde barınma üç temel işlevden biri olarak kabul edilmekte, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi yurttaşlık temelli hizmetlerle birlikte tüm bireyler için yasal güvence altına alınması gereken bir hak olarak nitelendirilmektedir. Buna karşılık barınma, kapitalist düzenin tarihsel gelişimi içinde hiçbir zaman tam anlamıyla piyasa dışı bir hak olarak kurumsallaşamamıştır. Diğer sosyal haklar büyük ölçüde kamusal hizmet haline gelirken, konut üretimi yüksek sermaye bağımlılığı ve uzun vadeli yatırım gereksinimi nedeniyle yeterli düzeyde metadışlaştırılamamıştır. Bu

durum, barınma hakkının sosyal devletin en güvencesiz alanlarından biri olması sonucunu doğurmuştur. Sosyal devletin metadışlaştırma düzeyi arttıkça, bireylerin yaşamlarını piyasa gelirine bağlı olmadan sürdürebilme olasılığının arttığı bilinmektedir. Ancak barınma alanında bu düzey tarihsel olarak sınırlı kalmış, sosyal devletin *Altın Çağı* olarak anılan dönemde dahi konut politikaları sermaye birikiminin mekânsal gereksinimlerini aşamamıştır.²

Bu çalışma, barınma hakkını sosyal devletin dönüşüm süreci bağlamında ele almakta ve neoliberal düzenleme biçiminde bu hakkın nasıl daraldığını, piyasa mekanizmalarına nasıl eklenildiğini ve bu sürecin toplumsal eşitsizlikleri hangi biçimlerde yeniden ürettiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın tezi, barınma hakkının tarihsel olarak sosyal devletin metadışlaştırma kapasitesinin en güvencesiz halkası olduğudur. Bu güvencesizlik, konut arzının yetersizliğinin ötesinde üretim ilişkileriyle, mekânsal örgütlenmeyle ve toplumsal yeniden üretim süreçleri arasındaki yapısal bağlarla ilgilidir.

Çalışmanın kuramsal dayanağı, barınma hakkını mekânsal, sınıfsal ve siyasal düzlemlerde çözümleyen eleştirel düşünürlerin yaklaşımlarından oluşmaktadır. Bu kapsamda Lefebvre, Harvey, Castells, Fainstein ve Wacquant'ın ortak yönü, konutu fiziksel bir barınak olmanın yanında, üretim ilişkilerinin, toplumsal yeniden

² Barınma hakkı, sosyal devlet öğretisinde diğer sosyal haklara kıyasla daha sınırlı tartışılan bir alandır. Barınma ile sosyal devlet arasındaki ilişkiye dair ilk sistematik değerlendirmelerden biri Forrest ve Murie'de (1987) görülmekte; yazarlar, konutun kamu hizmeti mantığından piyasa mantığına geçişini sosyal devletin kurumsal dönüşümü bağlamında tartışmaktadır. Esping-Andersen'in (1990) modellemesi sonrasında yapılan çalışmalar da bu üçlü çerçevenin konut alanını açıklamadaki sınırlılıklarını görünür kılmıştır. Harloe (1995), barınmanın hiçbir ülkede tam anlamıyla metadışlaştırılmadığını; Kemeny (1995), kiralık konut sistemlerinin sosyal devlet biçimleriyle kurumsal bağlantısını; Malpass (2005), barınmanın sosyal devletin zayıf ayağını oluşturduğunu; Stephens ve Fitzpatrick (2007) ise konut sistemleri ile sosyal devlet modelleri arasında sistematik bir eşleşmenin ne ölçüde mümkün olduğunu tartışmaktadır. Schwartz ve Seabrooke (2008) bu hatta, barınma temelli kapitalizm kavramı üzerinden konut politikaları, küresel finansallaşma ve sosyal devlet biçimleri arasındaki ilişkiyi vurgulayarak genişletmiştir. Buna rağmen, barınmayı diğer temel sosyal haklarla birlikte ele alan karşılaştırmalı çalışmalar sınırlı kalmıştır. Powell ve arkadaşlarının (2021) Esping-Andersen'in modellemesinin otuzuncu yılı vesilesiyle hazırladığı kapsamlı derleme de bu durumu doğrulamaktadır; çalışma, sosyal devlet sınıflandırmalarına ilişkin çok sayıda örnek içermesine rağmen barınma hakkını doğrudan konu edinen bir örneğe yer vermemektedir. Benzer biçimde Türkiye'de sosyal politika alanındaki tezlerde de barınma çoğunlukla sosyal dışlanma, kamusal hizmetler ya da göç bağlamında ele alınmakta; odağına doğrudan barınma hakkını alan yalnızca bir çalışmaya (Tekin, 2022) rastlanmaktadır. Bu durum, barınmanın sosyal politika öğretisinde ikincil ve parçalı biçimde ele alındığını göstermektedir.

üretimin ve ideolojik iktidarın kesişiminde kavramsallaştırmalarıdır. Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimine ilişkin çözümlemesi barınmanın kapitalist kentleşmenin kurucu unsuru olduğunu, Harvey'in *mekânsal sabitleme* ve *mülksüzleştirme yoluyla birikim* kavramları konutun sermaye birikiminin sürekliliğinde oynadığı işlevi, Castells'in kolektif tüketim yaklaşımı toplumsal yeniden üretim süreçlerindeki barınma kaynaklı eşitsizlikleri, Fainstein'in adil kent kuramı mekânsal adaletin normatif temellerini, Wacquant'ın cezalandırıcı devlet çözümlemesi ise sosyal devletin geri çekilişinin yarattığı mekânsal dışlanma biçimlerini görünür kılmaktadır.

Bu çerçevede, çalışmada barınma hakkı sosyal devletin dönüşüm süreci içinde tarihsel ve kuramsal boyutlarıyla incelenmektedir. İlk bölümde barınma hakkının kavramsal temelleri ve bu hakkı somutlaştıran unsurlar açıklanmaktadır. İkinci bölümde barınma hakkının sosyal haklar içindeki konumu ile sosyal devlet modellerinin bu hakkı metadışlaştırma kapasiteleri karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde ise neoliberal düzenleme biçiminin barınma üzerindeki etkileri, piyasa mekanizmalarının genişlemesi ve toplumsal eşitsizliklerin mekânsal yeniden üretimi bağlamında çözümlenmektedir.

Barınma Hakkı Kavramı

Bu bölümde barınma hakkı, önce tarihsel ve kuramsal temelleri üzerinden tanımlanmakta, ardından bu hakkı somutlaştıran unsurlar çerçevesinde incelenmektedir.

Tanımı

Barınma, bu çalışmada fiziksel bir gereksinim ya da piyasa içinde edinilen bir tüketim nesnesi olmanın ötesinde, kamusal yükümlülük doğuran bir sosyal hak olarak ele alınmaktadır. Sosyal haklar literatüründe hak kavramı, bireyin piyasa kapasitesinden bağımsız biçimde asgari yaşam koşullarına erişimini güvence altına alan kurumsal ve siyasal düzenlemeleri ifade etmektedir. Bu anlamda barınmanın bir hak olarak tanımlanması, konuta erişimin hayırseverlik, aile dayanışması ya da yalnızca piyasa başarısına bırakılamayacağını; devletin bu alanda düzenleyici, koruyucu ve yeniden dağıtıcı sorumluluklar üstlenmesi gerektiğini göstermektedir (Bulut, 2009: 217-219). Bununla birlikte bu çalışma, barınma hakkını normatif-hukuki boyutundan çok, sosyal devletin metadışlaştırma kapasitesi, toplumsal yeniden üretim ve neoliberal düzenleme biçimi içindeki kırılgan konumu üzerinden tartışmaktadır. Bu çerçevede barınma, üretim ilişkilerinin, mekânsal düzenin ve toplumsal eşitsizliklerin kesişiminde yer alan bir toplumsal ilişki alanıdır. Aynı zamanda emek gücünün yeniden üretiminin ve sosyal adaletin temel

belirleyicilerinden biridir. Bu nedenle barınma hakkını tanımlamak, yalnızca bir konuta erişimi değil, yaşamın toplumsal koşullarını güvence altına alan bir hakkı tartışmak anlamına gelmektedir.

Bu tartışmanın düşünsel kökeni Engels'e kadar uzanır. Engels (1845/2010: 58–60), Sanayi Devriminin erken döneminde işçi sınıfının yaşam koşullarını gözlemlediği *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı eserinde, konut sorununu kapitalist üretim biçiminin sonucu olarak tanımlamıştır. Engels'e göre sermaye birikiminin mantığı, işçinin ertesi gün yeniden çalışabilir durumda kalmasını sağlayacak asgari koşulları sağlamaktır. Bu bağlamda konut, emek gücünün yeniden üretiminin maddi zeminini oluşturur. Engels'in analizinde barınma (1845/2010: 271-272) üretim sürecinin merkezindedir. Kapitalist düzen, emek gücünün sürekliliğini sağlamak için ücretleri ve yaşam alanlarını kontrol etmekte, böylece konut bireysel bir gereksinim olmaktan çıkarak sınıfsal bir tahakküm biçimine dönüşmektedir. Bu saptama, barınma hakkının neden sosyal devlet tartışmaları açısından kurucu bir önem taşıdığını göstermektedir. Çünkü barınma, emek gücünün yeniden üretimini piyasanın sınırları dışına ne ölçüde çıkarabildiği sorusuyla doğrudan ilişkilidir.

20. yüzyılda Lefebvre, Engels'in çözümlemesini *mekânın toplumsal üretimi ve gündelik yaşam* kuramlarıyla derinleştirmiştir. Lefebvre (1958/2010a: 202), barınmayı *gündelik yaşama yabancılaşmadan, özgürce ve insanca yaşayabilme hakkı* olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede barınma, toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği ve kimliğin şekillendiği yaşam alanıdır. Lefebvre'ye (1958/2010a: 211-212) göre barınmanın fiziksel güvenlik, aile yaşamı, mahremiyet, sosyalleşme ve kültürel aidiyet olmak üzere beş temel işlevi vardır. Bu işlevler, konutu sadece barınak olmanın ötesine çıkarır ve onu gündelik yaşamın örgütlendiği bir mekân haline getirir. Lefebvre (1961/2010b: 217–218) ayrıca kent mekânının bu işlevlerin tamamını kapsadığını belirtmektedir. Hal böyleyken barınma hakkı, kamusal alanlara, ulaşım ve kent hizmetlerine eşit erişimi de içerir. Bu anlamda barınma, kentsel yurttaşlığın mekânsal biçimini oluşturur. *Mekânın üretimi* sürecinde söz sahibi olma hakkı, barınma hakkının özüdür (Lefebvre, 1974/2014: 188-189).

Harvey, barınma hakkını sermaye birikimi ve mekânsal adalet kuramı çerçevesinde yorumlar. Ona göre kent, kapitalizmin krizlerini mekânsal olarak yönettiği birikim alanıdır. Konut piyasasında vergilendirme, altyapı yatırımları ve planlama kararları aracılığıyla gelir fiilen yeniden dağıtmakta, ancak bu dağılım eşitlikçi değil sınıfsal bir nitelik taşımaktadır (Harvey, 1973/2003: 254). Bu nedenle barınma hakkı sosyal adaletin en somut göstergelerinden biridir. Harvey (2000/2008: 23), barınmayı da içeren *kentte yaşama hakkını* ise mekânı paylaşma, kenti dönüştürme ve bu dönüşüm aracılığıyla kendimizi dönüştürme hakkı olarak tanımlar. Bu yaklaşım, barınmayı edilgen bir mülkiyet meselesi olmaktan çıkarıp

aktif bir özneleşme talebi haline getirir. Dolayısıyla barınma hakkı hem bir sosyal politika meselesi hem de sınıfsal mücadelelerin mekânsal biçimidir. Mekânın kim tarafından ve hangi amaçlarla üretildiği sorusu, bu hakkın özünü oluşturur.

Castells (1977: 35-36), barınma hakkını toplumsal yeniden üretimle ilişkilendiren bir yaklaşım geliştirmiştir. Yazara göre barınma, ulaşım, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetler *kolektif tüketim* alanlarıdır. Bu hizmetler emek gücünün yeniden üretimi için zorunludur. Barınma hakkı, toplumun kolektif tüketim kapasitesinin korunması anlamına gelir. Barınmanın piyasa mekanizmalarına terk edilmesi ise sosyal bütünlüğün çözülmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda barınma, sosyal devletin sorumluluk alanındadır. Devletin konutu mülkiyet merkezli bir anlayıştan ziyade toplumsal denge ve eşitlik perspektifiyle düzenlemesi gerekmektedir. Castells'in bu yaklaşımı, barınma hakkını sosyal devletin işlevsel merkezine yerleştirir.

Fainstein, barınma hakkını adalet ilkeleri üzerinden normatif bir çerçeveye taşımıştır. Yazar, barınmanın güvence altına alınmasının ahlaki bir eylem olduğunu savunur. Barınma, kentsel adaletin en temel göstergesidir. Bu eksende, hangi grupların hangi mekânlarda yaşayacağı ekonomik değil etik bir meseledir. Sıralananlara ek olarak Fainstein (2010: 167-168), adalet, eşitlik, katılım ve tanınma ilkelerinin kentsel politikanın dayanağı olması gerektiğini vurgular. Sosyal devlet, barınma hakkını konut arzının dağılımını yönlendiren değerlerle birlikte ele almak zorundadır. Barınma hakkı, yurttaşlığın normatif boyutudur ve eşit mekânsal temsil, politik katılımın uygulamadaki karşılığıdır.

Wacquant (2008: 59-63), barınma hakkını neoliberal düzenleme altında ortaya çıkan mekânsal dışlanma ve damgalama süreçleri bağlamında incelemiştir. Yazar, 1980'lerden itibaren *devletin geri çekilmesiyle*³ birlikte, barınma hakkının giderek cezalandırıcı bir mantık içinde yeniden tanımlandığını belirtir. Gelişmiş ülkelerde yoksul mahallelerin *riskeli* ya da *tehlikeli* alanlar olarak nitelendirilmesiyle sosyal politikalar güvenlik politikalarına dönüşmüştür. Devlet, sosyal konut üretiminden çekildikçe bu alanlarda yaşayan toplulukları denetim ve disiplin yoluyla yönetmeye başlamış, bu durum barınmanın kamusal bir hak olmaktan çıkıp, mekânsal

³ Wacquant'ın bu vurgusu, kavramsal kökenini Bourdieu'nun (1993/2015) *Dünyanın Sefaleti* adlı çalışmasında geliştirilen çerçeveden alır. Bourdieu, sosyal çözülme sürecini aynı zamanda devletin *toplumsal sorunlardan gönüllü feragati* ile ilişkilendirir. Yazara göre, sosyal devletin geri çekilişi, yoksulluğu ve dışlanmayı bireysel yetersizliklere indirgeyen yeni bir ideolojik yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Bu kavramsal yönelim, Wacquant'ın 2000'li yıllardaki analizlerinde devletin refah sağlayıcı işlevlerinden uzaklaşıp cezalandırıcı, denetleyici ve mekânsal olarak dışlayıcı bir biçim aldığı tespitinin düşünsel kaynağını oluşturur.

dışlanma ve damgalama süreçlerinin nesnesine dönüşmesine yol açmıştır. Wacquant'ın çözümlemesi, sosyal devletin sınırlarının refahtan çok denetim üzerinden çizildiğini göstermektedir. Bu koşullarda barınma hakkı toplumsal eşitsizliklerin görmezden geldiği bir yapıda kamu düzeninin ve güvenliğinin konusu haline gelmiştir.

Özetlenen kuramsal çerçeve tarihsel olarak izlendiğinde, barınma hakkının üretim koşullarından gündelik yaşama, mekânsal adaletten kolektif tüketime ve normatif ilkelerden dışlanma süreçlerine kadar genişleyen bir hat izlediği görülmektedir. Engels'in işçi mahallelerine ilişkin ekonomik çözümlemesi; Lefebvre'nin mekânın toplumsal üretimi ve gündelik yaşamın özgürleşmesi vurgusuyla derinleşmiş, Harvey'in sermaye birikimi ve sosyal adalet eksenli yaklaşımıyla yeniden yorumlanmıştır. Castells kamusal yeniden üretim boyutunu öne çıkarırken, Fainstein barınmayı etik normlarla ilişkilendirmiş, Wacquant ise neoliberal dönemin disiplinci mekânsallığına odaklanmıştır. Bu evrim, barınma hakkının ekonomik, sosyal ve siyasal unsurlar üzerinden somutlaştırılmasını gerekli kılar.

Unsurları

Barınma hakkının unsurları, sermaye birikimi ile sosyal devletin tarihsel gelişimi içinde üç temel eksen üzerinden belirginleştirilebilir. İlk olarak barınma, emek gücünün yeniden üretiminin zorunlu bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle konut, toplumsal yaşamın sürdürülmesinin ve sermaye birikiminde sürekliliğin maddi koşulunu oluşturmaktadır. İkincisi, kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki, barınmanın bu işlevi nedeniyle taşıdığı yapısal ikiliği ortaya koymaktadır. Üçüncü olarak metadışılaştırma açığı, sosyal devletin barınmayı piyasa ilişkilerinden bütünüyle bağımsızlaştırma kapasitesinin sınırlılığını işaret etmektedir. Bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, barınma hakkı ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerin kesişiminde yer alan çok katmanlı bir sosyal hak olarak somutlaşmaktadır.

Toplumsal Yeniden Üretimin Gerçekleşmesi

Barınma ile toplumsal yeniden üretim arasındaki ilişki, bu kavramın anlaşılması açısından temel unsuru oluşturur. Kapitalist düzende emek gücü, belirli tarihsel koşullarda piyasaya meta olarak çıkar ve değeri, onu her gün yeniden üretmek için gerekli yaşamsal olanakların değerine eşittir. Bunun yanında emek gücü hem üretim hem de yeniden üretim sürecinde metalaşmaktadır (Marx, 1867/2011: 547-550). Konut, emeğin ertesi gün yeniden çalışabilir durumda kalmasını sağlayan zorunlu

bir girdidir. Bu koşullarda barınma, emek gücünün yeniden üretim maliyetinin asli bileşeni haline gelir (Engels, 1873/2020: 28-29).

Yeniden üretim süreci temelli çözümlenelerde her döngü metaların, toplumsal ilişkilerin ve sınıfsal konumların yeniden üretilmesini sağlar. Toplumsal yeniden üretim şemaları (Marx, 1885/2012: 375-378), barınmayı da içerecek şekilde tüketim mallarının dolaşım içinde nasıl yerine konduğunu ve toplumun bütününde emek gücünün sürekliliğinin hangi koşullarda sağlandığını gösterir. Bu açıdan barınma hakkı, gelirin bireysel kullanımıyla üretim ve dolaşım süreçlerinin örgütlenişiyle tanımlanır. Belirtilen durum barınmayı sınıfsal eşitsizliklerin yeniden üretiminde merkezi bir konuma yerleştirir (Engels, 1845/2010: 106-108).

Açıklanan yapı, barınmayı bireysel bir konut ediniminin ötesinde toplumsal yaşamın ortak gereksinimlerini karşılayan kolektif bir hizmet alanı olarak ele almayı gerektirir. Kamusal hizmetler, emek gücünün yeniden üretiminin ayrılmaz bileşenleridir. Bu nedenle konut politikası fiziksel konut arzının artırılmasından daha çok toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen kamusal bir düzenleme aracıdır (Castells, 1977: 152-153). Barınmanın kolektif niteliği, emek gücünün yeniden üretimiyle birleştiğinde, konutun bireysel bir karar olarak görülemeyeceği açıktır. Konut, toplumsal işbölümünün, üretim yapısının ve kamusal altyapının bir fonksiyonudur. Bu nedenle hane gelirine dayalı *ödenebilirlik ölçütleri*, barınma sorununu açıklamakta yetersiz kalır. Çünkü barınma, kamusal planlama, mali kaynak paylaşımı ve sosyal politikalar yoluyla ortak biçimde üretilen bir toplumsal değer niteliği taşır.

Harvey'in sosyal adalet yaklaşımı, barınma hakkının ekonomik ve siyasal bir mesele olduğunu göstermektedir. Kentte arsa, altyapı, ulaşım, kredi ve imar hakları gibi kaynakların dağıtımı yoluyla fiilî bir yeniden dağıtım gerçekleşmektedir. Bu sürecin sınıfsal niteliği nedeniyle barınma hakkı, konuta erişimin yanında kentsel kaynakların adil paylaşımını hedefleyen bir talebi işaret eder (Harvey, 1973/2003: 94; Harvey, 2000/2008: 274). Açıklanan yaklaşım, barınma hakkını edilgen bir konut edinme meselesi olmaktan çıkarıp, bireylerin ve toplulukların mekânın üretim süreçlerine katılımını ifade eden siyasal bir hak haline getirmektedir. Tüm bu gerekçelerle barınma alanında kamusal müdahalenin amacı, bu alanda kullanım değerini korumayı esas almalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal yeniden üretim ilişkisine odaklanan çalışmalar, ekonomik büyümenin yeniden üretim kapasitesinin sürdürülebilirliğiyle belirlendiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlarda, bakım, sağlık, eğitim ve barınma gibi hizmetler, üretim süreçlerinin devamlılığını sağlayan toplumsal altyapının temel unsurları olarak değerlendirilir. Bu çerçevede kentsel ve bölgesel kalkınmanın emek gücünün yeniden üretimini destekleyen kurumsal ve mekânsal koşullara bağlı olduğu belirtilmektedir. Barınma, büyümeyi mümkün kılan bir

altyapıdır. Bu nedenle barınma hakkının aşınması, uzun dönemde işgücünün niteliğini, coğrafi hareketliliğini ve üretkenliğini zayıflatmaktadır. Toplumsal yeniden üretim kapasitesinin bozulması, yaşam koşullarının yanı sıra ekonomik sistemin sürdürülebilirliğini de tehdit etmektedir (Krueger ve Savage, 2007: 216-219).

Neoliberal düzenleme biçiminde sosyal devletin koruyucu işlevlerinin zayıflaması, barınma alanını giderek *cezalandırıcı* bir yönetime açık hale getirmiştir. Sosyal konut stoklarının daraltılması, barınma maliyetinin hanelere aktarılması ve yoksul bölgelerin damgalanması, konutu bir hak alanı olmaktan çıkararak disiplin mekanizmasının parçası haline gelmiştir. Bu süreç, mekânsal dışlanma ve damgalama yoluyla toplumsal yeniden üretimin krizine dönüşmüştür. Barınma, bu koşullar altında asgari yaşam koşullarının, politik temsiliyetin ve yurttaşlığın maddi sınırlarının da belirleyicisi haline gelmiştir (Wacquant, 2008: 28-30).

Barınmanın toplumsal yeniden üretim açısından taşıdığı konum, aynı zamanda bu hakkın ekonomik ve politik niteliği arasındaki gerilimi görünür kılar. Konut, bir yandan yaşamın sürdürülebilmesi için zorunlu bir kullanım değeridir. Diğer yandan sermaye birikimi süreçlerinde değişim değeri üzerinden işleyen bir yatırım nesnesine dönüşmüştür. Bu ikili yapı, barınma hakkının kapitalist düzenin içsel çelişkilerini yansıtan bir alan olduğunu gösterir. Bu nedenle barınma hakkını somutlaştıran bir diğer unsur, bu kavramın çift yönlü yapısını açıklayan kullanım değeri-değişim değeri çelişkisinin incelenmesidir.

Kullanım Değeri-Değişim Değeri Çelişkisi

Barınma hakkının kavramsal çözümlemesi, toplumsal yeniden üretimin yanında değerini iki yönlü doğasına da dayanmaktadır. Kapitalist düzende her meta, gereksinimleri karşılayan bir kullanım değeri ile piyasa ilişkileri içinde değiştirilebilir bir değişim değeri taşır. Kullanım değeri, metaların yaşamsal gereksinimleri karşılama kapasitesini ifade eder. Değişim değeri ise metaların piyasadaki değiştirilebilirliğini ve parasal karşılığını ifade eder. Kapitalist düzende üretimin amacı, gereksinimleri karşılamak değil sermayenin birikimini ve değerini kendini büyütmesini sürdürmektir. Bu nedenle toplumsal üretim, kullanım değerinden çok değişim değerinin genişlemesine yönelir. Bu durum, üretimden dolaşıma kadar tüm ekonomik alanlarda değişim değerinin egemenliğini pekiştirir ve sermayeyi kendi genişleme mantığına tabi bir yapıya dönüştürür (Marx, 1867/2011: 55-65).

Barınma hakkı, bu iki değer biçiminin çatışmasında biçimlenmektedir. Kapitalist düzen, konutun inşasını, finansmanını ve mülkiyetini sermaye birikimi döngüsünün bir unsuru hâline getirirken, yaşamın maddi temeli olarak barınmanın kullanım değeri giderek ikincil konuma gerilemektedir. Yaşamın devamı için zorunlu bir gereksinim olan barınma, kullanım değerinin en somut örneklerinden

biridir. Gerçekten barınma, bireyin biyolojik varlığını korumasını, toplumsal ilişkilerini sürdürmesini ve gündelik yaşamını yeniden üretmesini sağlar. Ancak aynı zamanda değişim değeri üzerinden işleyen bir piyasada alınıp satılan bir metaya dönüşür. Kira geliri, mülkiyet rantı ya da spekülatif kazanç biçiminde sermaye birikimi döngüsünün parçası hâline gelir (Lefebvre, 1961/2010b: 223; Harvey, 1973/2003: 94–97). Üstelik bu değerlendirme yalnızca yapının fiziksel kullanımından kaynaklanmaz. Kent toprağının konumu, kamusal altyapı yatırımları ve kentleşme sürecinin ürettiği arsa rantı da konutun değişim değerini belirleyen temel unsurlardan biridir. Böylece barınma, yalnızca bir kullanım nesnesi değil, toplumsal olarak üretilen kentsel değerın özel mülkiyet aracılığıyla temellük edilmesinin başlıca araçlarından biri haline gelir (Erdoğan, 1978: 104-105).

Kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki, kent mekânında açıkça gözlemlenmektedir. *Mekânın toplumsal üretimi yaklaşımı*, kapitalist kentin sermaye birikiminin mantığıyla şekillendiğini gösterir. Kentin fiziksel biçimi, ulaşım ağları, altyapısı ve yaşam alanları, değişim değerine dayalı bir düzen içinde yeniden üretilir. Böylece mekân, metaların dolaşım alanına dönüşür; gündelik yaşamın yeniden üretimi de piyasa ilişkilerinin kurallarına tâbi olur. Bu süreçte barınma, insanların yaşamlarını sürdürdükleri bir alan olmanın ötesine geçerek sermaye birikiminin sürdürüldüğü bir yatırım aracına dönüşür. Konutun bir yandan temel gereksinimleri karşılayan kullanım değerini, diğer yandan rant ve spekülasyonun nesnesi olan değişim değerini taşıması, bu çelişkinin özünü oluşturur (Lefebvre, 1974/2014: 359-362).

Barınma alanındaki kullanım değeri–değişim değeri çelişkisi, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde konut, fiziksel bir barınma mekânı ya da yalnızca bir yatırım aracı olmanın ötesine geçerek küresel finansal sistemin merkezi bileşenlerinden birine dönüşmüştür. Konut üretimi ve edinimi, kredi, ipotek ve menkul kıymetleştirme mekanizmaları aracılığıyla doğrudan finans piyasalarına bağlanmış; böylece barınma, sermaye birikimi döngüsünün sürekliliğini destekleyen bir finansal varlık hâline gelmiştir. Bu gelişmeyle birlikte kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki, üretim ve mülkiyetin yanında finansal dolaşım süreçlerinde de yeniden üretilmeye başlamıştır. Krediler aracılığıyla gelecekteki gelirlerin bugüne aktarılması, hanehalklarını borçlanma yoluyla sermaye birikimi döngüsünün bir parçası hâline getirmiştir. Bu mekanizma, barınmayı bir hak olmaktan çıkararak borçlanma üzerinden kurulan bir mülkiyet ve bağımlılık ilişkisine dönüştürmüştür. Konutun finansallaşması, toplumsal yeniden üretimin yükünü kamusal bütçeden bireysel borçluluğa kaydırmış ve sosyal devletin ekonomik temellerini önemli ölçüde zayıflatmıştır (Aalbers, 2016: 43-44). Bir başka ifadeyle finansallaşma, ipotekli borçlanmayı, menkul kıymetleştirmeyi ve borç temelli konut edinimini mümkün kılan hukuki ve

kurumsal çerçevenin devlet tarafından inşa edilmesi anlamına gelmektedir (Doğru, 2016: 209; Doğru, 2024: 336-337).

Konutun finansallaşması aynı zamanda toplumsal yeniden üretimin sınırlarını belirleyen temel bir dönüşüm haline gelmiştir. Finansallaşma, barınmayı doğrudan küresel sermaye birikiminin alanına dönüştürmüştür. Bu dönemde konut, neoliberal düzenleme biçiminin hem en kârlı hem de en görünmez tahakküm biçimlerinden birini temsil etmektedir (Aalbers, 2019: 28-29). Hükümetler, sosyal konut üretimini kamusal bir yükümlülük olarak sürdürmek yerine, ipotekli konut kredisi destekli bireysel mülkiyet modellerini teşvik etmiş; bu koşullar altında barınma, sosyal politika aracından finansal bir yatırım aracına dönüşmüştür. Bu yönelim, değer yasasının çağdaş biçimini yansıtmaktadır. Kullanım değeri giderek soyut değer üretiminin hizmetine girmiş, konutun finansallaşması barınmayı piyasa davranışına indirgemiş ve borçlanma kapasitesini konuta erişimin fiilî koşulu haline getirmiştir. Borçlanabilenler için borca dayalı mülkiyet, borçlanamayanlar için ise mülksüzleşme ve barınma güvencesizliği üretilmektedir. Borçlanma ilişkisi üzerinden hanehalklarının gelecekteki gelirlerinin ve kimi durumlarda konut varlıklarının finansal sermayeye bağlanması, *mülksüzleştirme yoluyla birikimin* barınma alanındaki güncel biçimlerinden birini oluşturmaktadır (Harvey, 2005/2015a: 124-125).

Günümüzde kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki, sermaye birikiminin temel dinamiklerinden biridir. Konut piyasası, sermayenin üretim alanında değerlendirilemeyen fazlasını soğurduğu bir *mekânsal sabitleme*⁴ alanı işlevi görmektedir. Sermaye birikimi, üretimden elde edilen fazla değer kentsel altyapı, inşaat ve gayrimenkul yatırımlarına yönlendirilmesiyle sürdürülmekte, değişim değeri üzerinden yeni bir birikim alanı yaratılmaktadır (Harvey, 2000/2008: 40-41; Harvey, 2005/2015a: 163). Bu süreçte barınmanın kullanım değeri, bir başka deyişle yaşamı sürdürebilme işlevi geri plana itilirken konut giderek spekülâtif bir yatırım nesnesine dönüşmektedir. Hal böyleyken barınma, finansal getirinin belirlediği bir alan haline gelmiştir. Sermaye birikiminin kent mekânı üzerinde yoğunlaşması, düşük gelir gruplarının yerinden edilmesi, mekânsal ayrışma ve sosyal dışlanma süreçlerini derinleştirmekte, barınma hakkı kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki tarihsel mücadelenin en görünür yüzü haline gelmektedir (Harvey, 1982/2012: 416).

⁴ Harvey tarafından geliştirilen bu kavrama göre sermaye fazlası, kentsel altyapı, konut ve gayrimenkul yatırımları aracılığıyla sabitlenir. Sabitleme, yeni eşitsizlik biçimlerini üretir. Kentin merkezi bölgeleri sermaye yoğunluklu projelerle yeniden inşa edilirken, düşük gelirli gruplar çeperlere itilmiş ve kent içi mekânsal ayrışma yapılaşmıştır (Harvey, 1973/2003: 199).

Bu süreç, finansallaşmanın mekânsal sonuçlarını sermaye birikimi döngüsünün krizli işleyişi içinde görünür kılmaktadır. Sermaye, mekânsal yeniden yapılanma yoluyla geçici bir istikrar sağlarken, bu istikrar yeni konut krizlerinin sermaye birikimi döngüsüne dâhil edilmesi pahasına gerçekleşmektedir. Konut krizleri, sermaye birikimi döngüsünün yapısal istikrarsızlığının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Her kriz, bir yandan artan rantlar ve mülkiyet değerleriyle, diğer yandan genişleyen borçluluk ve spekülâtif yatırımlarla sermaye birikimini yeniden yapılandırmakta; bu süreçte konutun değişim değeri süreklilik kazanırken, kullanım değeri her yeni kriz döneminde biraz daha aşınmaktadır (Aalbers, 2016: 42-43).

Kullanım değeri–değişim değeri çelişkisinin toplumsal sonuçları, kent mekânında denetim, gözetim ve dışlanma biçimlerinde somutlaşmaktadır. Sosyal devletin geri çekilmesi, barınma alanını giderek disiplin ve kontrol mekanizmalarının konusu hâline getirmiştir. Geçmişin yoksul mahalleleri ile bugünün riskli yapıları artık dayanışma, aidiyet ve ortak yaşamdan çok güvenlik, gözetim ve cezalandırma ile anılmaktadır (Wacquant, 2008: 59–63). Değişim değerinin kullanım değeri üzerindeki egemenliği, mülkiyet ilişkilerinin yanı sıra sosyal devletin meşruiyet zeminini de zayıflatmaktadır.⁵

Kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki, barınma hakkının ekonomik ve politik niteliğini de belirler. Konut, emek gücünün yeniden üretimi için zorunlu bir yaşam alanı olmasının yanında sermaye birikiminin kaynaklarından biridir. Bu ikilik, barınmanın neden tam anlamıyla metadışlaştırılmadığını açıklar. Sosyal devletin barınmayı piyasa dışı bir hak alanı olarak kuramamasının temelinde, değişim değerinin sermaye birikimi üzerindeki egemenliği yatmaktadır. Bu nedenle, barınma hakkının güvence altına alınabilmesi, sosyal devletin bu egemenliği sınırlayabilme kapasitesine bağlıdır.

Metadışlaştırma Açığı

Barınma hakkının sosyal devlet içindeki konumunu tartışabilmek için bu hakkın ne ölçüde metadışlaştırıldığını belirlemek gerekir. Daha önce belirtildiği gibi kapitalist düzende barınma, emek gücünün yeniden üretim maliyetinin zorunlu bir bileşeni olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla barınma sermaye açısından bir girdi, emek

⁵ Fainstein'in (2010: 24-28) adil kent yaklaşımı, kullanım değeri–değişim değeri çelişkisinin normatif boyutunu açıklamak için elverişli bir çerçeve sunar. Yazara göre mekânın düzenlenmesinde adalet, eşitlik, katılım ve tanınma ilkeleri esas alınmadıkça, kullanım değerinin yeniden öncelik kazanması mümkün değildir. Barınma hakkının değişim değeri karşısında korunması demokratik katılımın ve yurttaş temsiliyetinin güçlendirilmesiyle mümkündür. Bu yaklaşım, barınmayı kamusal erişilebilirlik ve kolektif yaşam hakkı üzerinden tanımlar.

açısından ise yaşamın maddi koşuludur. Bu koşul, piyasa ilişkileri içerisinde metalaşma yoluyla üretilmektedir. Metadışlaştırma tartışması ise bu bağımlılığın giderilme derecesini, bir başka ifadeyle bireylerin temel yaşam gereksinimlerini piyasa dışında karşılama kapasitesini ifade eder.

Metadışlaştırma kavramının düşünsel kökeni, Polanyi'nin kapitalizme ilişkin çözümlerinde bulunabilir. Polanyi (1944/2010), kapitalizmin kendiliğinden işleyen doğal bir düzen değil, tarihsel olarak kurulmuş kurumsal bir piyasa düzeni olduğunu savunur. Polanyi'ye göre emek, toprak ve para piyasa için üretilmiş nesnelere değil, insan yaşamının sürdürülmesi açısından yaşamsal alanları oluşturan hayali *metalar*dır. Bu alanların bütünüyle piyasa mantığına tâbi kılınması, toplumsal düzenin temellerini tehdit etmektedir. Yazarın *çifte hareket* kavramı ise, piyasa genişlerken toplumun kendisini korumak üzere geliştirdiği karşı hareketleri açıklamaktadır. Sosyal devletin doğuşu bu karşı hareketlerin kurumsallaşmış biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede devlet, emeği, toprağı ve yaşamı korumak amacıyla piyasaya müdahale etmiş; böylece metadışlaştırmanın ilk tarihsel biçimleri ortaya çıkmıştır (Polanyi, 1944/2010: 114-116, 208-209).

Offe, Polanyi'nin yaklaşımını geliştirerek metadışlaştırma kavramına analitik bir içerik kazandırmıştır. Offe'ye (1984: 105-109) göre sosyal politika, kapitalist düzenin neden olduğu riskleri ve istikrarsızlıkları yönetme aracıdır. Ancak bu yönetim, üretim ilişkilerini dönüştürmez. Tersine, onları yeniden üretir. Sosyal devlet, *kapitalist toplumun kendi ilişkilerini yönetme aygıtıdır*. Sosyal haklar, bireylerin piyasa bağımlılığını azaltarak geçici bir istikrar sağlasa da metadışlaştırma hiçbir zaman eksiksiz düzeyde gerçekleşmez. Piyasa mantığı, kamu politikalarının finansman, erişim ve arz süreçlerine sürekli biçimde sızar.

Esping-Andersen (1990: 37-39), metadışlaştırma kavramını katmanlaşma ile sosyal devlet modellemesinin merkezine yerleştirmiştir. Yazar, *Refah Kapitalizminin Üç Dünyası* adlı çalışmasında metadışlaştırmayı bireylerin yaşamlarını piyasa gelirine bağılı olmadan sürdürebilme derecesi olarak tanımlamıştır. Bu ölçüt, sosyal hakların piyasa dışındaki güvence kapasitesini belirlemektedir. Bu bağlamda, liberal modelde yardımlar asgari ve seçicidir. Birey piyasa bağımlılığından kurtulamaz. Muhafazakâr-korporatist modelde haklar istihdama bağlıdır. Sınıfsal ve cinsiyet temelli hiyerarşiler korunur. Sosyal demokrat modelde ise haklar evrenseldir ve metadışlaştırma düzeyi yüksektir.⁶

Esping-Andersen'in modellemesinde barınma sistematik bir politika eksenini olarak yer almaz. Bu durum, konut üretiminin yüksek sermaye birikimi, uzun vadeli yatırım ve yerel planlama kapasitesi gerektirmesinden ileri gelmektedir. Bu

⁶ Esping-Andersen (1999: 80-83), daha sonra yayımladığı *Sanayi Sonrası Ekonomilerin Toplumsal Temelleri* başlıklı çalışmasında metadışlaştırmayı toplumsal yeniden üretim işleviyle de ilişkilendirmiştir.

nedenlerle kapitalist düzende barınma alanının metadışlaştırılması, sermaye birikimi mantığının yarattığı yapısal sınırlarla karşı karşıyadır. Bu durum, barınma hakkının sosyal devletin metadışlaştıramadığı alanlardan biri haline gelmesi sonucunu doğurmaktadır. Gerçekten sosyal demokrat modelde dahi konut politikaları tam metadışlaştırma yerine kira sübvansiyonu, kooperatif mülkiyet ya da sınırlı kamu konutu biçimleriyle yürütülmüştür (Kemeny, 1995: 163-164).

Açıklanan yapısal sınırlılık *metadışlaştırma açığı* olarak kavramsallaştırılabilir. Altın Çağda sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik büyük ölçüde piyasa dışına çıkarılmışken, barınma bu korumanın dışında kalmıştır. Barınmanın metadışı bir hak olarak kurulamaması, sınıfsal farklılıkların mekânsal biçimlerde yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Lefebvre (1974/2014: 383-385), düşük gelirli grupların kent merkezlerinden dışlanmasının, eşitsizlikleri kalıcı hale getirdiğini belirtmektedir. Harvey (1982/2012: 416) bu durumu *adil kentin önündeki yapısal engel* olarak tanımlamakta, kullanım değeri yerine değişim değerinin egemenliğinin sosyal konut politikalarının dahi sermaye birikiminin aracına dönüşmesine neden olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda sosyal devlet, metadışlaştırmak istediği alanlarda bile yeniden metalaşma süreçlerini tetiklemiştir.⁷

Metadışlaştırma, ekonomik bir müdahale meselesi olmanın yanında, barınmanın hangi adalet ilkeleri temelinde güvence altına alınacağını belirleyen normatif bir sorundur. Fainstein (2010: 179–180), adil kenti, kent mekânında kaynakların, hizmetlerin ve fırsatların eşitlik, katılım ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda dağıtıldığı bir düzen olarak kavramsallaştırmakta; barınma politikaları bu ilkelerle temellendirilmediği sürece hiçbir sosyal devlet modelinde böyle bir kentsel düzenin kurulamayacağını vurgulamaktadır. Bu nedenle sosyal devletin barınmayı piyasa bağımlılığını azaltacak ve kamusal güvenceyi güçlendirecek ölçüde metadışlaştıramaması, yurttaşlık haklarının mekânsal boyutunda ciddi bir eksiklik yaratmaktadır. Barınma hakkı finansal sisteme bağımlı kaldığı sürece, gerçek anlamda kamusal bir hak statüsüne ulaşamaz.

Metadışlaştırma açığı aynı zamanda yeniden metalaşma riskinin de göstergesidir. Liberal ve muhafazakâr-korporatist modelde görülen özelleştirme eğilimleri konutu yeniden piyasalaştırırken, sosyal demokrat rejimlerde dahi mali sürdürülebilirlik gerekçesiyle devletin konut politikalarındaki rolü daralmıştır. Devlet, piyasanın genişlemesini kolaylaştıran bir yeniden yapılanma aracı haline gelmiştir. Barınmanın metadışı bir hak olarak kurulamaması, sosyal devletin sınıf ilişkilerini dengeleyici rolünü zayıflatmaktadır. Bu süreç, neoliberal düzenleme biçiminin temelini oluşturan kuralsızlaştırma ve esneklik politikalarının barınma

⁷ Bu noktada Offe'nin sosyal devletin kapitalizmin çelişkilerini yönetirken aynı zamanda onları yeniden ürettiğine dair vurgusu anlam kazanmaktadır.

alanında somutlaşması biçiminde değerlendirilebilir. Zira mekânın üretimi doğrudan sermaye ilişkilerine gömülüdür.

Sosyal devletin barınmayı diğer sosyal haklar kadar metadışılaştıramaması, ekonomik ve kurumsal sınırlılıklar kadar ideolojik tercihlerle de ilgilidir. Konutun bireysel mülkiyet, aile sorumluluğu ve piyasa başarısı temelinde edinilmesi gereken bir varlık olarak görülmesi, barınma alanındaki devlet müdahalesini tarihsel olarak sınırlamıştır. Bu ideolojik çerçevede devlet, barınmayı doğrudan güvence altına alan bir hak rejimi kurmak yerine, çoğu zaman özel mülkiyeti teşvik eden, krediye dayalı erişimi genişleten ve aileyi birincil güvence mekanizması olarak varsayan politikaları tercih etmiştir. Sermaye birikiminde barınmaya atfedilen işlev, bu hakkı piyasa koşullarına bağımlı bir ayrıcalığa dönüştürmüştür. Bu durum, sosyal devletin barınma alanındaki müdahalesini kapsam ve içerik bakımından tartışmalı hale getirir. Bu noktada barınma hakkının sosyal devlet çerçevesinde nasıl tanımlandığı ve hangi düzeyde korunduğu sorusu önem kazanmaktadır.

Barınma Hakkı ile Sosyal Devletin Bağdaştırılması

Barınma hakkının sosyal devlet içindeki konumu, yalnızca normatif bir hak meselesi değil, aynı zamanda her sosyal devlet modelinin sermaye birikimi ve toplumsal yeniden üretim arasındaki dengeyi nasıl kurduğuna ilişkin yapısal bir sorundur. Sosyal devletin barınma alanına müdahalesi, tarihsel olarak piyasa ile kamu arasındaki sınırların nerede çizildiğini ve emek gücünün yeniden üretiminin hangi ölçüde piyasa dışına taşındığını göstermektedir. Bu nedenle farklı sosyal devlet modelleri, barınma hakkını farklı biçimlerde tanımlamış ve kurumsallaştırmıştır.

Barınmanın Sosyal Haklar İçindeki Konumu

Sosyal haklar, bireylerin ve toplumun çalışma ve yaşam koşullarını piyasa mekanizmasının işleyişinden kaynaklanan sorunlardan koruyarak yurttaşlığın ekonomik ve toplumsal temellerini güvence altına alan normlar olarak tanımlanır. Marshall'ın (1950/2001: 28-32) klasik yaklaşımında sosyal haklar, sivil ve siyasal haklarla birlikte yurttaşlığın üçüncü bileşeni olarak tanımlanmış, bu hakların amacı ekonomik refah ile güvenliği sağlamak ve toplumsal yaşama eksiksiz katılımı mümkün kılmak biçiminde belirlenmiştir. Marshall'ın yurttaşlık yaklaşımı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen sosyal devlet ile eşitlik idealine dayalı demokrasi anlayışı arasında bir uzlaşma arayışını temsil etmektedir. Marshall, yurttaşlık haklarını evrimci bir bakış açısıyla ele almış ve bu hakları kapitalist düzenin gelişimiyle birlikte değerlendirmiştir. Marshall'a göre yurttaşlık haklarının oluşumu üç tarihsel eksenin kesişimiyle şekillenmiştir. İlk eksen sivil haklar; bireysel

özgürlük, mülk edinme, sözleşme yapma ve adalet hakkı gibi alanları kapsar ve kökeni 18. yüzyıla dayanır. İkinci ekseninde yer alan siyasal haklar, 19. yüzyılda gelişmiş olup yurttaşların seçmen ya da seçilen olarak politik karar alma süreçlerine katılımını ifade eder. Üçüncü eksenini oluşturan sosyal haklar ise 20. yüzyılın ürünüdür ve toplumun ortalama yaşam koşullarına bağlı olarak ekonomik güvenceye, refaha, sosyal yardımlara ve sosyal güvenliğe erişimi; bir başka deyişle çağdaş bir birey gibi yaşayabilme olanağını içerir. Bu tarihsel sıralama, yurttaşlık kavramının yerel bir statüden ulusal ve nihayetinde evrensel⁸ bir boyuta taşındığını göstermektedir. Ancak Marshall'a göre yurttaşlık haklarının genişlemesiyle sağlanan eşitlik, kapitalist düzenin doğasında yer alan ekonomik eşitsizliklerle çelişki içindedir. Bu bağlamda sosyal haklar hem refahın bir bileşimi hem de piyasa temelli eşitsizlikleri dengeleyerek demokratik yurttaşlığın maddi temelini güçlendiren tarihsel bir uzlaşma alanıdır.

Sosyal hakların uygulama alanı genişledikçe eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hakları güçlü kurumsal yapılara kavuşmuş, buna karşılık barınma hakkı bu süreçte geri planda kalmıştır. Barınma, üretim ve sermaye birikimi süreçleriyle iç içe geçmiş olması nedeniyle hiçbir zaman diğer sosyal haklar kadar kamusal güvenceye kavuşamamıştır. Diğer alanlarda devletin müdahalesi, toplumsal refahın genişlemesiyle birlikte meşrulaşırken, konut üretimi yüksek sermaye bağımlılığı, uzun vadeli yatırım gereksinimi ve piyasa kârlılığı gibi nedenlerle büyük ölçüde özel sektörün kontrolünde kalmıştır. Bu durum, barınma hakkının sosyal politikalar içinde sürekli olarak ikincil bir konumda yer almasına yol açmıştır (Harloe, 1995: 522-523).

Barınma hakkının ikincil konumu, sosyal devletin gelişim sürecinde konutun iktisadi ve siyasal statüsünün belirlenme biçiminden ileri gelmektedir. Diğer sosyal haklarda metadışlaştırma daha yüksek düzeylerde kurumsallaşırken, konut alanı yüksek sermaye gereksinimi, uzun erimli finansman yapısı ve mekânsal planlama süreçleri nedeniyle sermaye birikimi mantığına daha güçlü biçimde bağlanmış; bu durum barınmanın kamusal bir hak rejimi olarak kurumsallaştırılmasını sınırlamıştır

⁸ Barınma, sosyal devletin Altın Çağında diğer sosyal haklar gibi uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesinde herkesin kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardı, özellikle gıda, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 11. maddesinde ise herkesin yeterli bir konutta yaşama hakkını açık biçimde tanınır. Avrupa Sosyal Şartı'nın 31. maddesinde ise taraf devletlere yeterli konuta erişimi sağlama, evsizliği önleme ve konut maliyetini karşılanabilir düzeyde tutma yükümlülüğü getirilir. Ancak bu uluslararası belgeler, uygulamada bağlayıcı yaptırımlar içermediğinden, barınma hakkı çoğu ülkede beyan niteliğinde bir ilke olarak kalmıştır.

(Malpass, 2005: 121-122). Konutun bu yapısal konumu, barınma hakkını sosyal politikanın merkezinde değil çevresinde bırakmış ve sosyal devletin düzenleyici kapasitesi açısından kalıcı bir metadışlaştırma açığı üretmiştir.

Sosyal haklar içinde barınmanın özgün konumu, konutun yüksek finansal değere sahip bir mülkiyet nesnesi olmasından kaynaklanmaktadır. Polanyi (1944/2001: 114-116), emeğin, toprağın ve paranın hayali meta olduğunu belirtirken barınmayı da toprağın metalaşma süreciyle ilişkili biçimde düşünmektedir. Buna karşılık toprağın ve mekânın piyasa ilişkileri yoluyla dolaşıma girmesi, barınmanın mülkiyet temelli bir rejim içinde biçimlenmesine yol açmıştır. Bu durum, sosyal hakların evrenselliğine dayalı sosyal devlet anlayışıyla çelişmektedir. Çünkü barınma hakkının güvenceye alınabilmesi, konutun üretim, tahsis ve erişim biçimlerini belirleyen piyasa mekanizmalarının sınırlandırılmasını gerektirmektedir.

Konutun sosyal hak statüsünün zayıf kalışı iki yapısal etkene bağlanabilir. İlk olarak, barınmanın üretim süreci diğer kamusal hizmetlere göre daha yüksek sermaye bağımlılığı taşımaktadır. Bu nedenle devlet müdahalesi çoğu zaman finansman teşviki veya mülkiyet desteği ile sınırlı kalmıştır. İkincisi, barınmanın mekânsal doğası nedeniyle politika uygulamaları yerel düzeyde yürütülmüş, bu durum ulusal sosyal haklar rejimiyle bütünleşmeyi sınırlamıştır. Belirtilen koşullarda barınma hakkı, kamusal güvenceye dayalı ve erişilebilir bir sosyal hak olmaktan uzaklaşarak, piyasa erişimiyle sınırlı bir bireysel sorumluluk alanına dönüşmüştür (Harloe, 1995: 535).

Kemeny'nin (1995: 51-60) *ikili* ve *birleşik* konut sistemleri ayrımı, sosyal devlet modellerinde barınmanın nasıl konumlandığını göstermektedir. İkili sistemlerde sosyal konutlar düşük gelir gruplarına yöneliktir ve piyasa ortalamasından belirgin biçimde düşük kira düzeyine sahiptir. Bu durum, sosyal konutları *ikinci sınıf* statüsüne indirgemektedir. Birleşik sistemlerde ise konutlar geniş kesimlere maliyet esaslı kiralalarla sunulur. Sosyal konutlar piyasa kiralaları üzerinde belirleyici rol oynar ve böylece metadışlaştırma düzeyi yükselir. Ancak neoliberal dönemde her iki sistem de çözülmüş, sosyal konut üretimi daralırken konut, hanehalklarının finansal sisteme eklemlendiği bir yatırım aracına dönüşmüştür (Schwartz ve Seabrooke, 2008: 8-10; Aalbers, 2016: 68-69).

Sosyal haklar içindeki bu çözüme, barınmanın metalaşma düzeyinin artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Harvey (1989/2015b: 173-174), neoliberal düzenleme biçiminde kentsel mekânın sermaye birikiminin sabitleme alanı haline geldiğini, konut yatırımlarının üretim fazlasını emen bir araç işlevi gördüğünü belirtmektedir. Bu nedenle barınma hakkının zayıflaması sosyal politika alanının daralması ve sermaye birikiminin yeniden ölçeklenmesi anlamına gelmektedir.

Lefebvre'ye (1974/2014) atıfla mekân artık değişim değerinin hâkimiyetinde üretilmektedir.

Sosyal devletin neoliberal dönüşümü, sosyal hakların metadışlaştırma kapasitesini aşındırırken barınma hakkını en güvencesiz alan olma niteliğini derinleştirmiştir. Sosyal konut stoklarının azaltılması, kira kontrollerinin esnekleşmesi ve kamu arazilerinin özelleştirilmesi gibi politikalar, barınmayı yeniden piyasa mekanizmasına tabi kılmıştır (Malpass, 2005: 142-143). Bu süreçte devletin rolü, konut arzını doğrudan sağlayan bir aktör olmaktan çıkarak finansal piyasaların işleyişini kolaylaştıran bir *düzenleyici*⁹ dönüşmüştür. Barınma, sosyal hak olmaktan çok mülkiyet temelli bireysel bir yatırım davranışına indirgenmiştir.

Sosyal haklar kuramı açısından bakıldığında, barınmanın marjinalleşmesi ekonomik ve normatif bir sorundur. Bu hakkın eksik kurumsallaşması, yurttaşlık haklarının mekânsal boyutunda kalıcı bir eşitsizlik yaratmaktadır. Bu nedenle sosyal devletin barınmayı diğerleriyle eşdeğer bir sosyal hak olarak güvenceye alabilmesi mekânın üretimini belirleyen siyasal ve ekonomik güç ilişkilerinin dönüştürülmesiyle mümkündür (Fainstein, 2010: 19-20).

Barınma hakkının sosyal haklar içindeki ikincil konumu, sosyal devletin tarihsel biçimlenişi ve düzenleme kapasitesiyle bağlantılıdır. Sosyal devlet, sermaye birikimi ile toplumsal yeniden üretim arasındaki dengeyi farklı araçlarla kurmuştur. Barınma hakkının güvence düzeyi her bir sosyal devlet modelinin ekonomik, kurumsal ve politik yapısıyla belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle, sosyal devlet modeli değiştikçe barınmanın toplumsal işlevi, kamusal müdahale biçimleri ve piyasa ile kurduğu ilişki de farklılaşmıştır. Bu noktada, liberal, muhafazakâr-korporatist ve sosyal demokrat modellerin barınma hakkını nasıl tanımladığı ve hangi politika

⁹ Buradaki *düzenleyici* vurgusu sosyal devletin tarihsel olarak üstlendiği düzenleme işlevinde yaşanan dönüşüm ekseninde düşünülmelidir. Altın Çağda sosyal devlet piyasa başarısızlıklarını ve sermaye birikiminin toplumsal meşruiyetini sağlayan bir yapı olarak tanımlanmıştır. Bu işlev, emeği koruyan ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir denge arayışı biçiminde işlemiştir. Devlet, emek ve sermaye arasında uzlaşmayı kurarak ücret, istihdam ve sosyal hakların kolektif biçimde belirlenmesini sağlamıştır. Neoliberal dönemde ise bu denge tersine dönmüş, devletin düzenleme rolü, toplumsal refahı önceleyen bir müdahale aracından, piyasanın *sağlıklı işleyişini* güvenceye alan bir çerçeveye indirgenmiştir. Devletin düzenleyici kapasitesi uluslararası rekabet, finansal serbestleşme ve yönetim mekanizmaları aracılığıyla piyasa lehine yeniden yapılandırılmış, tam istihdam hedefi rekabet gücüyle, sosyal haklar ise mali disiplinle ikame edilmiştir. Bu dönüşüm, sosyal devletin düzenleme işlevini emeği koruyan bir kamusal kapasiteden çıkararak sermaye birikimini kolaylaştıran bir yönetim biçimine dönüştürmüştür. Dolayısıyla burada *düzenleyici* kavramı, sosyal devletin piyasa ile toplum arasındaki tarihsel uzlaşma rolünün neoliberal yeniden tanımlanışını ifade etmektedir (Güler, 2020).

araçlarıyla kurumsallaştırdığı sorusu, sosyal devletin metadışlaştırma kapasitesini anlamanın temelini oluşturur.¹⁰

Sosyal Devlet Modellerinde Barınma Hakkı ve Metadışlaştırma Düzeyi

Sosyal devlet modelleri, sermaye birikiminde sürekliliği sağlarken emek gücünün yeniden üretimini güvence altına alan farklı tarihsel düzenleme biçimlerini temsil etmektedir. Her model, sermaye birikiminde istikrarı sürdürmek için toplumsal risklerin hangi ölçüde piyasa dışına taşınacağını belirler. Bu nedenle sosyal devletin barınma hakkına yaklaşımı, bu yapının metadışlaştırma kapasitesinin en görünür göstergelerinden birini oluşturur. Daha önce belirtildiği gibi barınma, emek gücünün yeniden üretimi için zorunlu bir yaşam alanı olduğu kadar sermaye birikiminin mekânsal altyapısıdır. Hal böyleyken sosyal devletin müdahale biçimi, piyasa ile kamu arasındaki dengenin nerede kurulduğunu doğrudan ortaya koymaktadır.

Liberal modelde barınmanın metadışlaştırılma düzeyi düşüktür. Sosyal devlet, emeği koruyan bir aktör olmaktan çok, sermaye birikimini sürdüren bir finansal düzenleyici konumundadır. Bu modelde barınma hakkı kamusal bir sorumluluk alanı olmaktan çok bireysel bir mülkiyet hedefi biçiminde kurgulanmıştır. Modele dahil olan Anglo-Sakson ülkelerde uygulanan konut politikaları, mülkiyet edinimini teşvik eden vergi indirimleri, ipotekli konut destekli krediler ve finansal serbestleşme araçları etrafında şekillenmiştir. Devletin doğrudan konut üretimi veya sosyal kiralama faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Alt gelir gruplarına sağlanan yardımlar ise geçici kira desteklerinden ibarettir. Bu yapı, barınma hakkını piyasa erişimiyle koşullandırılmış bir bireysel sorumluluk alanına indirger. Modelin örnek ülkelerinden Birleşik Krallık'ta 1980'li yıllarda uygulamaya konulan Satın Alma Hakkı programı, kamusal konut stoklarını hızla azaltmış; barınmayı bir sosyal hak olmaktan çıkarıp sermaye

¹⁰ Çalışmada yalnızca liberal, muhafazakâr-korporatist ve sosyal demokrat modellerin ele alınmasının iki temel gerekçesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Esping-Andersen'in (1990) klasik modellemesinin bu üç örneğe dayanmasıdır. Bu üçlü modelleme, sosyal devletlerin refah üretiminde piyasa, aile ve devlet arasındaki ilişkileri temel alarak metadışlaştırma kapasitesini karşılaştırmalı biçimde analiz etmeye olanak sağlamaktadır. İkinci olarak öğretilerde Türkiye'nin sıklıkla *Güney Avrupa* ya da *geç sosyal devlet* modeli içinde konumlandırıldığı bilinmektedir. Bu model, geç kurumsallaşma, sınırlı sosyal harcamalar, aile temelli dayanışma ağlarının baskınlığı ve klientalist politika yapılarıyla somutlaşmaktadır (Leibfried, 1992; Ferrera, 1996). Barınma hakkı bu ülkelerde büyük ölçüde aile mülkiyeti, gayrimenkul yatırımı ve yerel siyasal ilişkiler üzerinden şekillendiğinden özgün tarihsel ve kurumsal dinamikler barındırmaktadır (Allen, 2012: 253-254). Güney Avrupa modelinde barınma hakkı, ayrı bir çalışmada incelenmek üzere bu metnin kapsamı dışında bırakılmıştır.

birikiminin bir aracına dönüştürmüştür (Forrest ve Murie, 1988: 42-43; Malpass, 2005: 103-104). Harvey (1989/2015b: 222), bu süreci kentsel mekânın sermaye birikiminin sabitleme alanı haline gelmesi olarak tanımlar. Sermaye fazlası, inşaat ve gayrimenkul yatırımlarına yöneltilerek sistemin finansal istikrarı sağlanmıştır. Bu durum, sosyal devletin piyasa karşısındaki düzenleyici kapasitesini zayıflatmış, barınma hakkı, kredi erişimi ve borçlanma kapasitesiyle ölçülür hale gelmiştir.

Muhafazakâr-korporatist modelde barınmanın metadışlaştırılması orta düzeydedir. Piyasa, devlet tarafından düzenlenmekle birlikte bireylerin barınma güvencesi çoğunlukla hane içi dayanışma ve özel mülkiyet üzerinden sağlanır. Belirtilen modelde barınma politikaları aile mülkiyetini ve miras aktarımını destekleyen bir mantıkla biçimlenir. Fransa ve Almanya örnekleri bu modelin tipik temsilcileridir. Devlet, sosyal konut üretiminde belirli bir rol oynasa da bu müdahale genellikle istihdam statüsüne veya mesleki aidiyete bağlıdır. Kamu tarafından üretilen konutlar çoğunlukla belirli gelir düzeylerinin altındaki hanelere yöneliktir. Bu nedenle konut piyasası içinde hiyerarşik bir yapı oluşur. Kira kontrolü ve vergi teşvikleri gibi araçlarla kısmi koruma sağlanmakla birlikte kiracılar piyasa ilişkilerinden tam anlamıyla bağımsız değildir. Barınma hakkı, piyasa ile aile arasında bir denge alanına sıkışmıştır. Bu modelde aile, sosyal devletin metadışlaştırma işlevini kısmen üstlenir. Barınma güvenliği, kamusal bir hak olmaktan ziyade aile dayanışmasıyla sağlanmakta, cinsiyet temelli işbölümü ve statü hiyerarşileri korunmakta, kadınlar çoğu zaman aile mülkiyetine dolaylı biçimde erişebilmektedir. Bu koşullarda barınma hakkı dolaylı olarak aile kurumuna devredilmiş, sosyal devletin doğrudan müdahalesi sınırlı kalmıştır (Forrest ve Murie, 1988: 83-84; Harloe, 1995: 537).

Barınma hakkının metadışlaştırılma düzeyinin en yüksek olduğu yapı sosyal demokrat modeldir. Bu modelde barınma herkes için erişilebilir, eşitlikçi ve kamusal bir hizmet alanı olarak tanımlanır. İskandinav ülkelerinde geliştirilen maliyet esaslı kiralama sistemi, piyasa kiralarını sosyal konutların maliyet düzeyine göre belirleyerek barınmayı uzun süre finansal spekülasyondan korumuştur (Kemeny, 1995: 82-85). Sosyal konutlar yalnızca düşük gelir gruplarına yönelik olarak tanımlanmaz. Toplumun geniş kesimlerine yöneliktir. Bu yapı, barınmayı ikinci sınıf bir konut biçimi olmaktan çıkarır ve toplumsal bütünleşmenin aracı haline getirir. Modeli somutlaştıran ülkelerden İsveç ve Danimarka'da devlet, kira düzeylerinin belirlenmesinde toplumsal aktörlerle müzakere yürütür. Yerel yönetimler ise konut arzında aktif rol oynamıştır. Ancak 1990'lardan itibaren neoliberal düzenleme süreçleri, bu modelin dahi metadışlaştırma kapasitesini zayıflatmıştır. Finansallaşma ve piyasa yönelimli reformlar, kamu konutu üretiminin azalmasına, kira sübvansiyonlarının daralmasına ve özel sektörün ağırlığının artmasına yol açmıştır (Harloe, 1995: 539-540; Stephens ve Fitzpatrick, 2007: 202-205).

Tablo 1. Sosyal Devlet Modellerinde Barınma Hakkının Metadışlaştırılma Düzeyi

Sosyal Devlet Modeli	Barınma Hakkına Yaklaşım (Altın Çağ)	Devletin Rolü ve Politika Araçları	Metadışlaştırma Düzeyi	Neoliberal Düzenleme Biçimi
Liberal Model	Barınma bireysel bir sorumluluk, mülkiyet edinimi toplumsal ilerlemenin göstergesi olarak görülür.	Devletin rolü sınırlıdır. Vergi indirimleri, ipotekli konut kredileri, finansal teşvikler öne çıkar. Sosyal konut ve kira desteği geçicidir.	Düşük: Barınma hakkı piyasa erişimine ve borçlanma kapasitesine bağlıdır.	1980'lerden itibaren finansallaşma derinleşmiş, kamusal konut stokları özelleştirilmiş, kredi temelli mülkiyet modeli hegemonik hale gelmiştir. Barınma tamamen piyasa mantığına bağlanmıştır.
Muhafazakâr-Korporatist Model	Barınma aile dayanışması ve özel mülkiyet üzerinden güvence altına alınır. Devlet düzenleyici ama ikincil aktördür.	Kısmi sosyal konut üretimi, kira kontrolü, vergi teşvikleri belirgindir. Aile mülkiyetini ve miras aktarımını destekleyen politikalar yaygındır.	Orta: Aile kurumu metadışlaştırmada tamamlayıcı rol üstlenir.	Mali sürdürülebilirlik gereğiyle devletin doğrudan konut üretimi azalmış, özel sektör ağırlığı artmıştır. Sosyal konut hedefli destekler daralmış, hane dayanışması yeniden öne çıkmıştır.
Sosyal Demokrat Model	Barınma evrensel bir hak, toplumsal bütünleşmenin unsuru olarak görülür.	Maliyet esaslı kiralama sistemi, geniş kapsamlı	Yüksek: Devletin sınır çizen, piyasa karşısında koruyucu rolü belirgindir.	1990'lardan itibaren piyasa yönelimli reformlar ve finansallaşma süreci, sosyal

		sosyal konut arzı söz konusudur. Yerel yönetimler aktif bir rol üstlenir. Toplumsal aktörlerle müzakere ön plandadır.		konut üretimini azaltmış, kira sübvansiyonlarını daraltmıştır. Eşitlikçi model piyasa baskısıyla zayıflamıştır.
--	--	---	--	---

Esping-Andersen 1990; Harloe, 1995; Kemeny, 1995; Malpass, 2005; Stephens ve Fitzpatrick, 2007; Schwartz ve Seabrooke, 2008'den hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Üç model birlikte değerlendirildiğinde, barınmanın sosyal devlet içindeki konumu bakımından bir metadışlaştırma hiyerarşisinin ortaya çıktığı söylenebilir. Sosyal demokrat model yüksek, muhafazakâr-korporatist model orta, liberal model ise düşük düzeyde metadışlaştırmayı sağlamaktadır. Bu farklılık, her modelin tarihsel olarak sermaye birikimiyle kurduğu uzlaşma biçiminin bir sonucudur. Liberal modelde piyasa, sosyal devletin yerini alır. Muhafazakâr-korporatist modelde aile, sosyal korumanın temelidir. Sosyal demokrat modelde ise devlet, piyasanın sınırlarını çizer. Bununla birlikte, 1980'lerden itibaren neoliberal düzenleme bu hiyerarşiyi silikleştirmiştir. İpotekli konut kredisi destekli mülkiyetin yaygınlaştırılması, kamu konutlarının özelleştirilmesi ve finansal piyasaların derinleşmesi, bütün sosyal devlet biçimlerinde barınmanın yeniden piyasalaşmasına neden olmuştur (Schwartz ve Seabrooke, 2008: 9–12; Aalbers, 2016: 68).

Neoliberalizm ve Barınma Hakkının Dönüşümü

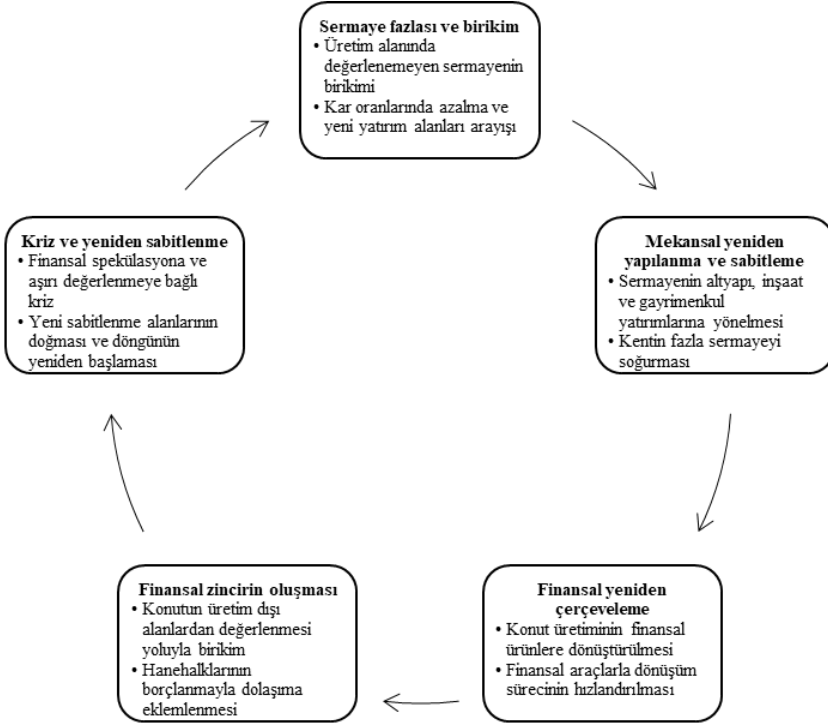
Sosyal devletin neoliberal dönüşümü, barınma alanında üç aşamada görünür hâle gelmektedir. İlk aşamayı konutun finansallaşmasıyla barınmanın kullanım değerinden koparılacak varlık değerlenmesi ve borçlanma zincirlerine eklenmesi oluşturur. İkinci aşamada piyasa mantığının sosyal hakların kurumsal içeriğini daraltıp hak temelli güvenceleri *malîyet-etkin* hedefli programlara indirilmesi konumlanır. Üçüncü aşama ise bu iki sürecin kentsel mekânda kalıcı ve çok katmanlı barınma eşitsizlikleri üretmesidir. Bu bölümde, söz konusu üç aşamayı birbirine bağlayan düzenlemeler somutlaştırılmıştır.

Konutun Finansallaşması ve Sermaye Birikimi

Neoliberal düzenleme biçimi, konutun sosyal bir hak olmaktan çıkıp sermaye birikiminin araçlarından biri hâline gelmesinde belirleyici aşamayı oluşturur. Devletin barınma alanındaki doğrudan müdahale kapasitesinin geriletilmesi, konut piyasasında finansal serbestleşme, özelleştirme ve düzenleyici çerçevelerin yeniden tasarımı eşliğinde ulusal ve küresel sermaye akımlarıyla bütünleştirilmesi bu aşamayı somutlaştıran başlıca gelişmelerdir. Sermayenin giderek daha fazla finansal işlemler ve varlık değerlemeleri üzerinden elde edildiği bu birikim rejimi, konutu ipotekli borçlandırma, menkul kıymetleştirme ve finansal tahakküm mekanizmalarıyla finans piyasalarının merkezine yerleştirmiştir (Aalbers, 2016: 28-29).

Konutun finansallaşması, kapitalist ekonominin kriz eğilimleriyle kurduğu ilişki bakımından da özgün bir işlev üstlenmiştir. Sermaye birikimi, dönemsel tıkanmaları mekânsal yeniden yapılanma yoluyla aşmaya çalışmaktadır. Kentsel alanlar ve büyük ölçekli sabit sermaye yatırımları bu bağlamda fazla sermayeyi soğuran bir *sabitlenme alanı* işlevi görmüştür (Harvey, 2005/2015a: 79-80). Gayrimenkul, bu dönemde uzun vadeli değer biriktirme potansiyeli ve finansal araçlara dönüştürülebilme kapasitesi nedeniyle sermayenin öncelikli hedeflerinden biri hâline gelmiştir. İpotekli konut destekli krediler, menkul kıymetler ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları üzerinden, konutun dolaşımı finansal mantıkla uyumlu bir zincire bağlanmıştır. Bu yolla birikim, üretim dışı değerlendirme kanallarına dayandırılmıştır (Schwartz ve Seabrooke, 2008: 237–242). Bu süreç, aşağıdaki gibi görselleştirilebilir:

Şekil 1. Finansallaşma ve Barınmaya Dayalı Sermaye Birikim Döngüsü

Harvey (2005/2015a), Schwartz ve Seabrooke (2008), Aalbers (2016; 2019) temel alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Açıklanan dönüşüm konutun toplumsal anlamını da yeniden tanımlamıştır. Kullanım değerinin geri plana itilmesiyle birlikte barınma, hanehalklarının gereksinimlerini karşılayan bir kamusal hizmet olmaktan çok, sermayenin beklentilerine göre alınıp satılan ve kiralanılan bir varlık olarak konumlanmıştır. Konut sahibi olmak, mülkiyetin *rasyonel birikim stratejisi* biçiminde tanımlandığı bir söylemle pekiştirilmiştir. Hanehalkları, kredi ve ipotek sözleşmeleri aracılığıyla uzun vadeli borç ilişkilerine bağlanmış, emek gelirlerinin kalıcı bir kısmı düzenli taksit ödemeleri ve kira akımları yoluyla finansal ranta aktarılmıştır. Bu borçlanma rejimi, tüketim finansmanının yanında, toplumsal kontrol ve disiplin biçimi olarak da işlev görmüş, hanehalkları faiz dalgalanmaları ve varlık fiyatlarındaki oynaklığa doğrudan maruz bırakılmıştır (Harvey, 2010: 45–48, 56–58).

Finansallaşmanın kurumsallaşması, sosyal devletin kısıtlı barınma politikalarının dahi tasfiyesini takip eden bir çizgide şekillenmiştir. 1945–1975

döneminde bir ölçüde yaygınlaşan sosyal konutlar, kamu mülkiyeti ve kira denetimleri, 1980'lerden itibaren sistemli biçimde daraltılmıştır. Örneğin, Birleşik Krallık'ta yerel yönetimlerin konut stokları azaltılmış, kiralık sosyal konutlar ikincil ve damgalanmış bir seçenek hâline getirilmiştir. Fransa ve Almanya'daki sosyal konut sistemleri ise mali disiplin, özelleştirme ve hedefleme politikaları doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönüşüm, kamusal güvencenin piyasaya erişimle ikame edildiği bir rejimi kurumsallaştırmıştır. Devlet, doğrudan konut sağlayıcı rolünden çekilirken kamusal düzenleme kapasitesini daraltmış, buna karşılık yatırımcıları teşvik eden, piyasa odaklı bir yönlendirme işlevi öne çıkmıştır. Neoliberal düzenleme biçiminde devlet, konut alanından bütünüyle çekilmekten çok, arazi piyasasını oluşturan, üretim ölçeğini büyüten ve alt sınıfları kredi mekanizmalarına dahil eden piyasa kurucu bir çerçeve üretmiştir. Kentsel alanlar ve konut arzı, finansal değerlendirme hedefleriyle uyumlu biçimde planlanan yeni bir politika mantığına tabi hâle getirilmiştir (Malpass, 2005: 106-107; Aalbers, 2016: 9-10; Doğru, 2024: 323).

2008 krizi¹¹, konut finansallaşmasının emek üzerindeki olumsuz etkilerini görünür kılan en önemli örnektir. İpotek teminatlı menkul kıymet zincirlerinin çökmesiyle birlikte kitlesel hacizler, evsizliğin artışı ve hanehalkı gelirlerinin keskin biçimde azalması, konutun finansal düzenlemeye ne derece gömülü hâle geldiğini gözler önüne sermiştir. Krize verilen yanıtlar, finansal istikrarın korunmasına öncelik tanındığını teyit etmiştir. Gerçekten bu süreçte kamu kaynakları kredi piyasalarının yeniden işlerliğine seferber edilirken barınma güvencesi ikincil planda kalmıştır. Bu deneyim, finansallaşmış bir barınma rejiminde sosyal devletin müdahalesinin sistemin yeniden canlandırılmasına yöneldiğini, hak temelli bir yaklaşımın ikinciye ikincilleştirdiğini göstermiştir (Camacho ve Nieto, 2009: 253; Streeck, 2011: 17).

¹¹ Krizin temel gerekçesi 1990'lı yıllardan itibaren ABD'de düşük gelirli ve kredi notu zayıf hanelere yönlendirilen ipotek kredilerinin menkul kıymetleştirilmesiyle oluşan karmaşık finansal zincirlerdir. Bu krediler, yüksek riskli haneleri *ev sahibi* yapma söylemi altında, borçlanma yoluyla mülkiyet ideolojisini yaygınlaştıran bir sosyal politika aracı olarak sunulmuştur. Talep gerilemesiyle birlikte ipotek teminatlı menkul kıymetlerin ve türev ürünlerin değeri büyük ölçüde gerilemiş, kredi zincirleri kırılmış ve büyük yatırım bankalarının iflası art etkisi yaratmıştır. 2007'de bu yöntemi temel alan şirketlerin borç yükümlülüklerini yerine getirememesiyle başlayan kriz, 2008'de Lehman Brothers'ın iflası ile derinleşmiş, ABD hükümeti ve Avrupa Merkez Bankası koordinasyonunda yaklaşık 1 trilyon Amerikan dolarının üzerinde kurtarma paketleri devreye alınmıştır. Bu müdahaleler, neoliberal düzenleme biçiminin *piyasanın kendi kendini düzenleyeceği* iddiasını fiilen geçersiz kılarken kamu kaynakları toplumsal gereksinimler yerine finansal istikrarın yeniden tesisi için seferber edilmiştir (Boratav, 2011: 100-101; Erdem ve Atbaşı, 2011: 39).

Konutun finansallaşması kentlerin mekânsal üretimini de değiştirmiştir. Değer artışı beklentileri merkezi bölgelerde mutenalaştırma¹² süreçlerini hızlandırmış, artan kiralar ve varlık fiyatları düşük gelirli grupları çeperlere itmiştir. Kentsel dönüşüm projeleri, altyapı yatırımları ve büyük projeler, mekânı finansal varlıkların değerlendirilme gereksinimlerine göre yeniden biçimlendirmiştir. Bu durum mekânın üretiminin toplumsal gereksinimlerden koparılmasını ve gündelik yaşamın örgütlenişinin piyasaya tabi kılınmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede kullanım değeri–değişim değeri çelişkisi, konut özelinde somut bir kent politikası sorununa dönüşmüştür. Barınmanın kamusal niteliği zayıfladıkça, kent içi ayrışma ve yerinden edilme dinamikleri kalıcılaşmıştır.

Birikim rejimi açısından bakıldığında, finansallaşma emek gücünün yeniden üretimini doğrudan etkileyen bir maliyet dinamiği yaratmıştır. Barınma giderlerinin hane gelirleri içindeki payı yükseldikçe işçi sınıfı üzerinde bir baskı oluşmuştur. Konut fiyat ve kira hareketleri, ücret pazarlıklarının arka planını belirleyen temel bir göstergeye dönüşmüştür. Hanehalkı borçluluğunun artışı, ücret esnekliği ile güvencesizlik arasında yeni bağlar üretmiştir. İşsizlik, gelir kaybı ve faiz artışları gibi sosyoekonomik dengesizlikler barınma güvencesinin hızla aşınmasına yol açmıştır. Bu mekanizma, sosyal devletin metadışlaştırma kapasitesini zayıflatmış, barınmanın piyasadan bağımsız bir hak alanı olarak korunması güçleşmiştir (Schwartz ve Seabrooke, 2008: 240–245).

Finansal döngüleri duyarlılık, sermaye birikiminin bir diğer belirgin özelliğini oluşturmaktadır. Düşük faiz dönemlerinde genişleyen kredi hacmi fiyatları yukarı taşırken, sıkılaştırma evrelerinde borç çevirme güçlükleri ve hacizler artmaktadır. Bu bakımsız etki, barınma güvencesini makro-f finansal koşullara bağımlı kılmaktadır. Hane gelirleri ile konut piyasası arasında kurulan bağ, barınmayı kriz ve istikrar politikalarının bir yönetim aracına dönüştürmüştür (Harvey, 2010: 29-30). Finansallaşmanın ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçları, kentsel yurttaşlığın sınırlarını da etkilemektedir. Günümüzde barınma, krediye erişim ve varlık sahipliği üzerinden tanımlanan bir piyasa vatandaşlığı göstergesi hâline gelmekte; bu yeniden tanımlama, sosyal devletin meşruiyetini taşıyan eşitlik ve katılım ilkelerini aşındırmaktadır. Güçlü kiracı korumaları ve evrensel kiralık konut rejimlerinin bulunduğu örneklerde dahi, finansal değerlendirilme mantığı sosyal konut stokunu

¹² Mutenalaştırma kavramı ilk kez Glass tarafından Londra'daki işçi sınıfı mahallelerinin dönüşümünü tanımlamak için kullanılmıştır. Kavram, işçi sınıfının yaşadığı konut alanlarının orta ve üst gelir gruplarının taleplerine uygun biçimde *yenilenmesi*, *iyileştirilmesi* ve *rehabilite edilmesi* süreçlerini ifade eder (Glass, 1964). Bu dönüşüm nüfusun, sınıfsal bileşimin ve kültürel dokunun değişimini de içerir. Mutenalaştırma bu yönüyle, kent mekânının yeniden değerlendirilmesini sağlayan ve sermaye birikiminin mekânsal bir biçimi olarak işleyen bir süreçtir (Smith ve Williams, 2015: 11–15).

daraltıcı ve seçiciliği artırıcı yönde işlemektedir (Harvey, 2000/2008: 83-84; Fainstein, 2010: 19-22).

Finansallaşmış konut rejimi, devlet-piyasa ilişkisini de yeniden düzenlemiştir. Kamu arazilerinin özelleştirilmesi, imar haklarının ticarileştirilmesi ve kiralama piyasalarının kurumsal yatırımcılara açılması, kamu gücünün varlık değerlenmesi lehine kullanılmasına neden olmuştur. Devlet, planlama ve düzenleme araçlarını giderek yatırımcı güveni, likidite ve değer artışı hedefleriyle uyumlandırmıştır. Bu bağlamda kamusal müdahale, hak temelli erişim ve hizmet garantisi yerine, portföy akışlarını ve varlık fiyatlarını istikrarlı tutma misyonuna eklenmiştir. Kamunun sınırlı kalan sosyal konut üretimi ve kira destekleri ise artan fiyat dinamikleri karşısında dengeleyici olmaktan ziyade, piyasa başarısızlıklarını telafi eden geçici hedefli programlara indirgenmiştir (Malpass, 2005: 121-122).

Bu genel çerçeve, reel ekonominin ve kentsel üretimin bizzat finansal mantığa tabi kılınması anlamına geldiğini göstermektedir. Borç, varlık, teminat ve getiri kategorileri, konutun tasarımından yer seçimlerine, kira sözleşmelerinden dönüşüm ölçeklerine kadar zincirin her halkasına nüfuz etmiştir. *Borçla yönetme* süreci, finansallaşmanın gündelik hayatı nasıl yeniden örgütlediğini ortaya koymaktadır. Hane ve kent düzeyinde finansal göstergeler toplumsal gereksinimlerin üzerine yerleştirilmiştir (Lazzarato, 2015: 139-140).

Konutun finansallaşması bir *değer rejimi* değişikliğini de işaret etmektedir. Gayrimenkulün değerlenmesi, üretkenliği artıran toplumsal yatırımların (bakım, eğitim, sağlık vb.) aleyhine işlemiştir. Bütçe ve kredi öncelikleri finansal varlıkların korunmasına yönelmiştir. Bu kayma, toplumsal yeniden üretimin altyapısını zayıflatmış, barınmanın metadışlaştırılması yönünde oluşturulabilecek kurumsal kapasiteyi sınırlamıştır (Aalbers, 2016: 23-24).

Finansallaşma süreci, barınmayı piyasa değerlenmesinin merkezine yerleştirerek sosyal devletin hak temelli müdahale alanını daraltmıştır. Böylece konut politikalarındaki piyasa mantığı sosyal hakların genelinde de belirleyici hale gelmiş, kamusal güvenceden çok bireysel sorumluluk ve finansal erişim eksenli bir anlayış öne çıkmıştır.

Piyasa Mantığı ve Sosyal Hakların Daralması

Neoliberal düzenleme biçiminde piyasa mantığı, sosyal hakların tamamında olduğu gibi barınma açısından da belirleyici ölçüt ve uygulama çerçevesi hâline gelmiştir. Yeni dönemde hak temelli bir koruma anlayışının yerini rekabet, mali verimlilik ve bireysel sorumluluk ilkeleri almıştır. Sosyal devletin temelini oluşturan kamusal sorumluluk anlayışı piyasa etkinliğiyle ikame edilmiş, sosyal hakların kurumsal temelleri *malîyet-etkin çözümler* adı altında piyasalaştırılmıştır.

Yaşanan dönüşüm, sosyal devletin meşruiyetini tanımlayan eşitlik ve dayanışma ilkelerinin çözülmesi anlamına gelmektedir. Neoliberal düzenleme biçimi, bu çerçevenin tersine çevrilmesini sağlamıştır. Bu süreçte devletin piyasa dışı işlevleri *verimsiz* olarak tanımlanmış; sosyal hizmetlerin ticarileştirilmesi, toplumsal refahın üretiminde piyasa mekanizmalarının belirleyici hâle gelmesine yol açmıştır (Offe, 1984: 111-112). Bu koşullar altında barınma, sağlık ve eğitim gibi hizmetler artık kamusal bir yükümlülük olarak değil *piyasa fırsatı* biçiminde tanımlanmaktadır.

Barınma hakkının piyasa mantığına eklenmesi, sosyal hakların metadışlaştırılma kapasitesini doğrudan zayıflatmıştır. Esping-Andersen'in (1990: 37-39) ifadesiyle sosyal hakların gücü, bireylerin yaşamlarını piyasa gelirine bağlı olmadan sürdürebilme kapasitesiyle ölçülmektedir. Neoliberal dönemde kira yardımları, konut sübvansiyonları ve mülkiyet teşvikleri, bu bağımlılığı azaltan kamusal güvenceler olmaktan çıkarak piyasa katılımını teşvik eden mali araçlara dönüşmüştür. Bu nedenle neoliberal barınma rejiminde sosyal politika, metadışlaştırıcı bir koruma mekanizmasından çok, alt ve orta gelirli haneleri uzun vadeli borç ilişkileri içine çekerek finansal olarak içerme işlevi görmektedir. Konuta erişim de kamusal bir hak olarak değil, devlet-destekli krediye erişim kapasitesi olarak yeniden tanımlanmaktadır (Doğru, 2016: 204-206).

Bu yönelim, sosyal devletin mali işleyişinde de köklü bir yeniden yapılanmayı beraberinde getirmiştir. 1980 sonrası dönemde *kamu harcamalarının rasyonelleştirilmesi* söylemi altında sosyal konut yatırımları kısıtlanmış, kamu kaynakları doğrudan arz yerine özel sektörün finansmanına yönlendirilmiştir. Devlet, konut üretiminden çekilirken piyasa risklerini üstlenmeye devam etmiş, garantör ve arabulucu bir konuma yerleşmiştir. Bu durum, özel sektör kârlarının kamusal kaynaklarla güvence altına alındığı yeni bir durumu doğurmuştur (Harvey, 2000/2008: 58-59).

Konut politikaları bağlamında yaşanan dönüşüm, barınma hakkının kamusal güvenceden piyasa bağımlılığına kaymasını ifade etmektedir. Sosyal devletin müdahalesi, düşük gelirli gruplara yönelik hedefli yardımlarla sınırlı kalmış; konutun kamusal arzı, finansal kredilendirme yoluyla özelleştirilmiştir. Bu nedenle neoliberal konut rejiminde devletin rolü, doğrudan kamusal arzı üstlenen bir aktör olmaktan çok, arazi piyasasını oluşturan, üretim ölçeğini büyüten ve hanehalkını kredi mekanizmalarına eklemleyen piyasa kurucu bir aygıt dönüşmektedir (Doğru, 2024: 323). Mülkiyet temelli teşvikler, bir yandan orta gelir gruplarını borçlandırarak sistemle zorunlu biçimde bütünleştirmiş, diğer yandan kiralık konut piyasasını daraltarak konut maliyetlerini yükseltmiştir. Açıklanan koşullarda piyasa mekanizması, konut arzını ve talebini belirleyen temel düzenleyici hâline gelmiştir (Harvey, 2010: 49-50).

Özetlenen süreç, sosyal hakların kapsamını ve normatif içeriğini daraltmıştır. Sosyal devletin tarihsel işlevi, piyasa başarısızlıklarını telafi etmeye indirgenmiştir. Oysa sosyal hakların özü, bireylerin yaşam koşullarını piyasa dalgalanmalarından koruma kapasitesinde yatar. Neoliberal dönemde bu koruma kapasitesi sistematik biçimde aşındırılmış, barınma, sağlık ve eğitim gibi alanlar *özelleştirilmiş yurttaşlık* anlayışıyla yönetilmiştir (Fainstein, 2010: 141).

Piyasa mantığının sosyal politikanın merkezine yerleşmesi, toplumsal eşitsizliklerin mekânsal biçimlerde yeniden üretilmesine yol açmıştır. Barınma, bu eşitsizliklerin en görünür olduğu alanlardan biridir. Konutun erişim koşulları gelir, sınıf ve mekân temelli ayrışmaları derinleştirirken, piyasa odaklı politikalar barınma hakkını sosyal adalet yerine ödeme gücüne bağlı bir ayrıcalığa dönüştürmüştür. Bu bağlamda sosyal devletin neoliberal dönüşümü, barınma kaynaklı yeni eşitsizlik biçimlerinin kalıcılılaşmasını beraberinde getirmiştir.

Barınma Kaynaklı Eşitsizlikler

Kapitalist düzende konutun üretimi, dağıtımı ve kullanımı sınıfsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Barınma hakkının aşınması, toplumsal yeniden üretimin yapısal eşitsizliklerinin mekânda somutlaşan bir sonucudur. Engels'in (1873/2020: 29-30) belirttiği gibi, konut krizi kapitalizmde sermaye birikiminin sürekliliği için bir koşuldur. Günümüzde bu koşul küresel ölçekte derinleşmiştir. Neoliberal kentleşme süreci, sermayenin mekânsal birikim stratejileriyle toplumsal eşitsizlikleri iç içe geçirmiştir. Sermaye, kentsel mekân yatırım ve disiplin alanı olarak yeniden yapılandırmıştır.

Yaşanan süreç, Lefebvre'nin (1974/2014) *mekânın üretimi* yaklaşımıyla örtüşmektedir. Mekân, salt üzerinde yaşanan bir yüzey değil, toplumsal ilişkilerin üretildiği ve yeniden üretildiği bir yapıdır. Bu nedenle kentsel dönüşüm, fiziksel bir yenilenme süreci olmanın ötesinde, sınıfsal, kültürel ve politik ayrışmaların yeniden kurgulanması anlamını taşımaktadır. Finansallaşmış konut piyasaları, mekânın üretim sürecini sermaye lehine yönlendirmiş, konutun kullanım değeri, mülkiyet rantına tabi kılınmış, kentsel mekân yatırım getirilerinin alanı hâline gelmiştir.

Bu durum, barınma hakkının sosyal adalet boyutunu ortadan kaldırmış ve barınma eşitsizlikleri olarak adlandırılabilir kalıcı farklar yaratmıştır. Sosyal devletin kısıtlı nitelikteki kamusal konut sistemleri, gelir grupları arasındaki farkları kısmen yumuşatabilmişken, neoliberal düzenlemede bu denge tamamen çözülmüştür. Kentsel mekânın özelleştirilmesi, arsa fiyatlarının spekülatif biçimde artışı ve kamu arazilerinin piyasa kullanımına açılması alt gelir gruplarının yaşam alanlarını daraltmıştır. Wacquant (2008: 59–63) bu süreci *ileri marjinallik* kavramıyla tanımlar. İleri marjinallik, yoksulluğun gelir eksikliğinin yanında, mekânsal tecrit ve

kurumsal dışlanmadan kaynaklandığı bir aşama olarak açıklanır. Buna göre yoksulluk, kentnin belirli bölgelerinde ve alt gelir gruplarında sabitlenmektedir.

Barınma kaynaklı eşitsizlikler, mekânsal ayrışmanın ötesine geçerek yurttaşlığın fiili sınırlarını da belirlemiştir. Kimin nerede, hangi koşullarda ve hangi maliyetle yaşayabildiği, siyasal katılım, toplumsal görünürlük ve hak talebi kapasitesi üzerinde belirleyici hâle gelmiştir. Fainstein (2010: 19–22), bu durumu *adil kent* ilkesinin ihlali olarak niteler. Şayet kentsel kaynakların dağılımı eşitlikçi değilse demokratik yurttaşlık da mekânsal olarak parçalanmıştır. Bu bağlamda barınma hakkı, demokratik eşitliğin mekânsal önkoşuludur.

Eşitsizliklerin derinleşmesinde finansallaşma kadar ideolojik dönüşüm de etkili olmuştur. Neoliberal düzenleme biçimi, konut mülkiyetini bireysel başarı ve özgürlük göstergesi olarak sunarken, kiracılığı *geçici* veya *yetersiz* bir statüye indirgemıştır. Bu ideolojik çerçeve, piyasa dışı konut biçimlerinin (kooperatif, kamu konutu, topluluk temelli barınma modelleri vb.) itibarsızlaşmasına yol açmıştır.

Konutun metalaşma düzeyi, mekânsal ayrışma kadar toplumsal katmanlaşmayı da derinleştirmiştir. Finansal yatırımcıların konut piyasasındaki ağırlığı, kiralık konut arzını daraltmış; hane gelirlerinin daha büyük bir kısmı kira ve borç ödemelerine yönelmiştir. Bu durum, emekçi hanehalklarının diğer temel ihtiyaçlara ayırabildiği kaynakları daraltarak yaşam koşullarında gerilemeye neden olmuştur. Barınma maliyetleri, sınıfsal farkları yeniden üretmenin en kalıcı araçlarından biri hâline gelmiştir. Aalbers (2016: 76-77), bu yapıyı *konut yoluyla finansal katmanlaşma* olarak adlandırır. Buna göre varlık sahipliği sermaye birikimini hızlandırırken, mülksüzlük borç ve güvencesizlik biçiminde yeniden üretilmektedir.

Kentsel düzeyde eşitsizliklerin en görünür biçimi, mekânsal ayrışma ve kentsel rantın dağıtımıdır. Merkezi bölgelerde yükselen gayrimenkul fiyatları, düşük gelir gruplarının bu alanlardan dışlanmasına yol açmıştır. Mutenalaştırma süreçleri bahsi geçen dışlanmanın kurumsal biçimidir. Sermaye, değer yaratmak için toplumsal ilişkileri yerinden etmekte, bu nedenle barınma hakkı, sermaye birikiminin mekânsal stratejileriyle doğrudan çatışma içine girmektedir (Beauregard, 2015: 64).

Sosyal devlet bu süreçte eşitsizlikleri azaltmak yerine derinleştiren bir rol üstlenmiştir. Neoliberal düzenleme biçimi, barınmayı piyasa erişimiyle sınırlandırdığı ölçüde sosyal konutun yeniden dağıtım işlevi zayıflamış, kira yardımları ve hedefli destek programları yapısal eşitsizlikleri telafi etmekte yetersiz kalmıştır. Kentsel ranttan elde edilen kazançlar kamuya yönelmek yerine özel sermayenin elinde toplanmış (Beauregard, 2015: 78), böylece sosyal politika giderek gelir dağılımını düzeltmekten çok sermaye birikiminin sürekliliğini güvence altına alan bir mekanizma hâline gelmiştir (Boyer, 2018: 185). Barınma kaynaklı eşitsizlikler ayrıca toplumsal bölünme biçiminde de somutlaşmaktadır. Mekânın

sınıfsal olarak bölünmesi, kamusal yaşamın ortak zeminlerini zayıflatmıştır. Güvenlikli siteler, kapalı yerleşimler ve özel hizmet alanları, sınıfsal sınırları fiziksel biçimde yeniden üretmektedir (Marcuse, 2015: 207-208). Bu durum, Lefebvre'nin (1958/2010a: 23-24) *kolektif yaşamın mekânsal çözülmesi* olarak tanımladığı sürecin çağdaş biçimidir. Bu bağlamda kent artık ortak yaşamın mekânı değil sermaye hareketlerinin dolaşım alanıdır.

Açıklanan eşitsizlikler, sosyal devletin dönüşümünü açıklayan yapısal bir merceğe işlevi görmektedir. Barınmanın piyasa dinamiklerine terk edilmesi yurttaşlığın maddi temelini zayıflaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle neoliberal dönemde belirleyici olan, kamusal müdahalenin tümüyle ortadan kalkması değil; barınmanın piyasa kurucu kurumlar ve uzun vadeli borç ilişkileri üzerinden yönetilen bir sosyal politika alanına dönüştürülmesidir. Sosyal devletin yeniden kurulması, barınma hakkını ekonomik erişim meselesi olmaktan çıkararak mekânsal adaletin kurucu ilkesi hâline getirmeyi gerektirmektedir. Barınma, kullanım değerinin yeniden merkeze alındığı, kolektif yaşamın eşitlikçi biçimlerde yeniden üretilebildiği bir kamusal hak olarak tanımlanmadığı sürece, eşitsizlikler mekânsal biçimde yeniden üretilecektir.

Sonuç

Barınma, fiziksel bir gereksinim olmanın ötesinde, emek gücünün yeniden üretiminin, toplumsal eşitsizliklerin mekânsal biçimlenişinin ve yurttaşlık haklarının maddi temelini keşişim noktasında yer alan bir toplumsal ilişkiler bütünüdür. Bu nedenle barınma hakkının zayıflaması, sosyal devletin yeniden dağıtım kapasitesinin, normatif temellerinin ve meşruiyet zeminlerinin aşınmasını da ifade etmektedir.

Tarihsel olarak barınma, sosyal devletin metadışlaştırma kapasitesinin en güvencesiz halkası olmuştur. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında büyük ölçüde sağlanan piyasa dışı koruma düzeyi, konut alanında hiçbir zaman kurumsal bir istikrara kavuşamamıştır. Bunun başlıca nedeni, konutun emek gücünün yeniden üretiminin ve sermaye birikiminin mekânsal altyapısı olarak çift yönlü bir işlev taşımasıdır. Sosyal devletin barınma alanındaki müdahaleleri, bu ikili işlevin yarattığı çelişkiyi ortadan kaldırmak yerine yönetmeye yönelmiştir.

Neoliberal düzenleme biçimi ile bu yapısal zayıflık derinleşmiştir. Finansallaşma, konutu sosyal bir hak olmaktan çıkararak sermaye birikiminin bir aracına dönüştürmüştür. Devletin doğrudan konut üretiminden çekilmesi, özelleştirme ve kredi temelli mülkiyet politikalarıyla birleşerek barınmayı borçlanma ve varlık sahipliği üzerinden tanımlanan bireysel bir sorumluluk haline getirmiştir. Sosyal devletin koruyucu işlevi yerini piyasa uyumuna bırakmış, kamu yararı, toplumsal gereksinimlerin karşılanmasından çok yatırım ortamının istikrarı

biçiminde yorumlanmaya başlanmıştır. Bu koşullarda barınma, sermaye değerlenmesinin mekânsal stratejisi haline gelmiştir. Barınma alanındaki bu dönüşüm sosyal devletin işlevsel sınırlarının da yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir.

Barınmayı yeniden kamusal bir hak olarak kurmak, finansal değerlenme mantığını sınırlayacak kurumsal düzenlemelerin, güçlü kiracı korumalarının, evrensel kiralık konut sistemlerinin ve mekânsal adalet ilkesini önceleyen planlama araçlarının birlikte işletilmesini gerektirmektedir. Bu yönelim, sosyal devletin meşruiyetini taşıyan eşitlik, dayanışma ve katılım ilkelerini barınma alanında yeniden işler kılmamanın önkoşuludur. Çünkü barınma hakkı, yalnızca konut üretimi ya da arz politikalarıyla değil toplumsal yeniden üretim kapasitesinin güvenceye alınmasıyla ilgilidir. Bu süreçte sosyal haklar, piyasanın sınırlarını çizmek yerine onun toplumsal alanlara nüfuz etmesini meşrulaştıran bir araca dönüşmüştür. Bu durum, barınma hakkının daralmasının ekonomik olduğu kadar siyasal bir sorun haline geldiğini göstermektedir.

Konutun finansallaşması, sermaye birikiminin kriz yönetimiyle sosyal devletin çözülme eğilimlerini aynı ekseninde buluşturmuştur. Engels'in işçi konutu tartışmalarında betimlediği yapısal barınma çelişkileri, neoliberal dönemde finansal düzenlemeler ve küresel sermaye akımları dolayısıyla yeni biçimler kazanmıştır. Zira barınma, emek gücünün yeniden üretim maliyetinin bir parçası olduğu ölçüde sermaye birikimiyle doğrudan ilişkilidir. Barınma hakkının yeniden inşası, piyasa merkezli sosyal politika anlayışının bütünüyle sorgulanmasına dayanmalıdır.

Sosyal devletin geleceği, barınmayı insan onuruna yaraşır yaşamın mekânsal temeli olarak tanımlayabilmesine bağlıdır. Bu dönüşüm, konut hakkının güçlendirilmesine ve eş zamanlı olarak sosyal devletin demokratik meşruiyetinin onarılmasına bağlıdır. Bu noktada barınma hakkı, sosyal adaletin, eşit yurttaşlığın ve dayanışmacı refahın yeniden kurulabileceği en somut zemin olarak öne çıkmaktadır.

Extended Summary

The right to housing is a multidimensional social right that extends beyond the individual's physical safety or need for shelter. It encompasses the reproduction of labor, the spatial configuration of social inequalities, and the material foundation of citizenship. As one of the constitutive functions of the social state, housing is directly connected to relations of production, spatial organization, and capital accumulation. Yet throughout its historical development, this right has never been institutionalized as robustly as education, health, or social security; it has remained dependent on the spatial requirements of capital accumulation. Consequently, it represents one of the most precarious dimensions of the social state.

This study examines the right to housing in the context of the historical evolution and neoliberal transformation of the social state, analyzing the limits of its decommodification capacity. It argues that housing has historically been the least protected component of the welfare regime and thus the first to disintegrate under neoliberal regulation. The financialization of housing constitutes the main dynamic of this process: housing has shifted from being a public right to becoming a core mechanism of capital accumulation and household indebtedness.

The intellectual foundations of the right to housing trace back to Friedrich Engels' mid-19th-century structural analysis of the housing question in industrial society. For Engels, housing is a necessary condition for the reproduction of labor power. Capital, while securing the minimal living conditions required for the worker to labor again the next day, simultaneously transforms housing into an instrument of class domination. This approach conceptualizes housing not as a mere physical need but as an extension of production relations.

In the 20th century, Lefebvre, Harvey, Castells, Fainstein, and Wacquant deepened this legacy on spatial and political grounds. Lefebvre situated housing within the *social production of space*, defining it as the locus of everyday life, identity, and belonging. The right to housing thus entails the right to access, participate in, and transform urban space. Harvey, in turn, viewed housing as a spatial fix for capital accumulation and as one of the most tangible expressions of social justice struggles. Castells' notion of *collective consumption* positioned housing as part of the public services essential for the reproduction of labor. Fainstein reframed housing as a normative issue grounded in justice, equality, and participation, while Wacquant highlighted how neoliberal retrenchment transformed housing into an object of disciplinary and exclusionary governance.

This theoretical lineage allows the right to housing to be articulated through three analytical dimensions: (1) Social reproduction, referring to the material conditions sustaining labor's continuity; (2) The contradiction between use value and exchange value, reflecting housing's dual nature as both a living space and an asset of capital; and (3) The decommodification deficit, denoting the structural limits of the social state's ability to detach housing from market dependence.

Housing constitutes an essential component of social reproduction. Under capitalism, labor power must procure its dwelling through the market; thus, housing becomes a direct part of production costs. The right to housing, therefore, concerns not only individual ownership but also how the costs of reproducing labor power are collectively borne. Harvey's perspective on social justice situates the urban space as a site where income and rent are redistributed—albeit along class rather than egalitarian lines. From the standpoint of social reproduction theory, housing also forms part of the infrastructure of sustainable development:

economic growth depends on the institutional and spatial conditions that sustain labor through housing, care, health, and education services.

During the neoliberal period, the protective role of the social state in these areas has weakened. The cost of housing has been transferred to households, and mortgage-based homeownership has tied labor incomes directly to financial capital. As a result, housing has become both a driver and a mirror of class and spatial exclusion.

Every commodity in the capitalist economy carries both a use value and an exchange value. The use value of housing lies in its ability to sustain life; its exchange value is defined by market price, rent income, or speculative gain. Since capitalist production aims at the accumulation of value rather than the satisfaction of needs, exchange value inevitably dominates use value. The financialization of housing in the late 20th century amplified this contradiction. Housing became not merely a dwelling but a key asset within global finance through mortgage lending and securitization chains. Households, by translating future income into present debt, have come to experience housing rights as a function of creditworthiness. This mechanism shifted the burden of social reproduction from public budgets to private indebtedness.

As Harvey notes, this process represents a *regime of accumulation by dispossession*. Rising property values, urban redevelopment projects, and real-estate speculation have displaced low-income groups from city centers, turning urban space itself into a vehicle of capital accumulation. The right to housing has thus been eroded by the supremacy of exchange value over use value.

Polanyi's concept of the *double movement* interprets the emergence of the social state as society's institutional counter-reaction to the market's encroachment. Yet, as Offe and Esping-Andersen argue, this countermovement has never fully succeeded in constraining market logic. Decommodification—the capacity to maintain livelihoods independently of market income—remains limited, particularly in the housing sector. According to Esping-Andersen's (1990) typology, decommodification is low in liberal regimes, moderate and family-based in conservative-corporatist ones, and relatively high in social-democratic regimes. However, in none of these models has housing been fully removed from market dependency. Kemeny's (1995) notion of the *unitary rental system* shows that cost-based social rental schemes in Scandinavian countries enhanced decommodification, yet since the 1990s even these models have been weakened by financialization.

The failure to decommodify housing is not merely economic but also normative. As Fainstein argues, housing policies that are not grounded in justice,

equality, and participation cannot deliver the *just city*. Hence, housing constitutes the weakest spatial dimension of citizenship.

In the liberal model, housing is defined as an individual aspiration for ownership. The state intervenes mainly through credit and tax incentives, while social housing remains marginal. The *Right to Buy* policy introduced in the United Kingdom during the 1980s epitomized this approach by shrinking public housing stock and consolidating a market-driven property regime. In conservative-corporatist regimes such as France and Germany, the state assumes a secondary, regulatory role, while the family remains the primary guarantor of housing security. Social housing is often linked to occupational status, reinforcing gendered and class hierarchies. In social-democratic regimes (e.g., Sweden, Denmark), housing is conceived as a universal right; cost-based rent systems and extensive social housing provision have long maintained relative equality. Yet since the 1990s, neoliberal pressures and fiscal constraints have reduced public construction and expanded market-oriented reforms.

Across all models, the financialization of housing has blurred historical differences. Since the 1980s, mortgage-driven homeownership, privatization of public housing, and deepening financial markets have re-commodified housing globally.

In the neoliberal era, housing became a core pillar of capital accumulation. Financial liberalization, the proliferation of mortgage credit, and securitization mechanisms integrated housing into global financial circuits. The state withdrew from direct housing provision and redefined its role as a guarantor of financial stability rather than social welfare. The 2008 financial crisis revealed the fragility of this arrangement: mass foreclosures and rising homelessness demonstrated how deeply housing had been embedded in financial logic. Policy responses prioritized market stabilization over social protection, confirming the subordination of welfare to finance.

Financialization also transformed the spatial fabric of cities. Gentrification and large-scale redevelopment projects reconfigured urban space to meet investment needs. Rising rents and property prices displaced lower-income groups to urban peripheries, entrenching spatial inequalities in social reproduction. As housing costs consumed a growing share of household income, a new regime of dependency and indebtedness emerged. Public housing production dwindled, and housing security became synonymous with market confidence and investor trust.

The right to housing thus stands as a critical measure of the social state's legitimacy. Redefining the *use value* of housing and re-establishing it as a non-market right require not only new housing policies but also a broader reorganization of social reproduction. The future of the social state depends on its

capacity to collectively sustain the costs of reproducing labor and to liberate housing from the circuits of financial valorization. Without a justice-oriented restructuring that restores the social use of housing, the social state's decommodification capacity cannot be renewed. Consequently, in the neoliberal era, the right to housing is not merely a question of social policy but a normative and political foundation for reconstructing the very order of society.

Beyanlar

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalede herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Çalışma, 9-11 Ekim 2025 tarihinde Mersin'de gerçekleşen 24. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresinde sunulan *Barınma Hakkını Sosyal Devletin Sınırlarında Düşünmek* başlıklı bildirisinin gözden geçirilerek güncellenmiş halidir.

KAYNAKÇA

- Aalbers, M.B. (2016). *The Financialization of Housing* (1st. Edition). London: Routledge.
- Allen, J. (2012). Welfare Regimes, Welfare Systems and Housing in Southern Europe. *European Journal of Housing Policy*, 6(3), 251-257. <https://doi.org/10.1080/14616710600973102>
- Beauregard, R.A. (2015). Mutenalaştırmanın Yarattığı Kaos ve Karmaşa, N. Smith ve P. Williams (der.) *Kentin Mutenalaştırılması* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 56-82.
- Boratav, K. (2011). *Bir Krizin Kısa Hikayesi* (2.Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Bourdieu, P. (1993/2015). *Dünyanın Sefaleti* (çev. L. Ünsaldı vd.), Ankara: Heretik Basın Yayın.
- Boyer, R. (2022). *Political Economy of Capitalisms* (çev. R.F. Miller). Gateway East: Palgrave Macmillan.
- Bulut, N. (2009). *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*. On İki Levha Yayıncılık.
- Camacho, C.M. ve Nieto, J.A.R. (2009). Finansal Sermayenin Küreselleşmesi: 1997-2008, C. Lapavistas (der.) *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 225-255.
- Castells, M. (1977). *The Urban Question* (1st. edition). Cambridge: The MIT Press.
- Doğru, H.E. (2016). *The 'Benevolent Hand' of the Turkish State: The Turkish Mass Housing Administration, State Restructuring, and Capital Accumulation in Turkey*. Doctoral Dissertation. York University.
- Doğru, H.E. (2024). 2000'li Yıllarda Konut Sektörünün Ekonomi Politikası ve Devletin Dönüşümü. *Mülkiye Dergisi*, 48(2), 313-342.
- Engels, F. (1845/2010). *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* (çev. O. Emre). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Engels, F. (1873/2020). *Konut Sorunu* (çev. E. Özalp). İstanbul: Yordam Kitap.
- Erdem, N. ve Dönmez, F. (2011). Finans Sermayesinin Kriz Döngüsü: Merkez-Çevre Yakınsaması, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(4), 33-66. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002231
- Erdoğan, S. (1978). Ev Kirası ve Arsa Rantı Üzerine. *Ülke Dergisi*, 1(2), 88-108.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Pluto Press.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economics*. London: Oxford University Press.
- Fainstein, S.S. (2010). *The Just City*. London: Cornell University Press.

- Ferrera, M. (1996). The "Southern Model" of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6(1), 17-37.
<https://doi.org/10.1177/095892879600600102>
- Forrest, R., ve Murie, A. (1988). *Selling the welfare state: The privatisation of public housing* (1st. Edition). London: Routledge.
- Glass, R. (1964). Aspects of change. R. Glass (Ed.) *London: Aspects of change*. London: MacGibbon & Kee. 8-19
- Güler, M.A. (2020). *Birikim, Düzenleme ve Sosyal Devletin Dönüşümü* (1.baskı). Ankara: TAEM Yayınları.
- Harloe, M. (1995). *The people's home? Social rented housing in Europe and America* (1st edition). Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. (1973/2003). *Sosyal Adalet ve Şehir* (çev. M. Moralı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (1982/2012). *Sermayenin Sınırları* (çev. U. Balaban). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Harvey, D. (2005/2015a). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (çev. A. Onacak). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2010). *The Enigma of Capital* (1st. Edition). London: Profile Books.
- Kemeny, J. (1995). *From public housing to the social market: Rental policy strategies in comparative perspective* (1st. Edition). London: Routledge.
- Krueger, R. ve Savage, L. (2007). City-Regions and Social Reproduction: A 'Place' for Sustainable Development?. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(1), 215-223. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2007.00716.x>
- Lazzarato, M. (2015). *Borçla Yönetmek* (çev. Ş. Çiltaş). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Lefebvre, H. (1974/2014). *Mekânın Üretimi* (çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık
- Lefebvre, H. (1958/2010a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I* (çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (1961/2010b). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II* (çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Leibfried, S. (1992). Towards of European Welfare State, In C. Jones (Ed.) *New Perspectives on European Welfare State in Europe*, London: Routledge Publications, 120-143.
- Malpass, P. (2005). *Housing and the welfare state: The development of housing policy in Britain* (1st. Edition). New York: Palgrave Macmillan.
- Marcuse, P. (2015). *Terk Etme, Mutenalaştırma ve Yerinden Etme: New York City'deki Mekanizmalar*, N. Smith ve P. Williams (der.) *Kentin Mutenalaştırılması* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 207-237.

- Marshall, T.H. (1950/2001). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* (çev. A. Kaya). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Marx, K. (1867/2011). *Kapital Cilt I* (çev. M. Selik ve N. Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (1885/2012). *Kapital Cilt II* (çev. M. Selik). İstanbul: Yordam Kitap.
- Offe, C. (1984). *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson.
- Polanyi, K. (1944/2010). *Büyük Dönüşüm* (çev. A. Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Powell M., Yörük, E. ve Bargu, A. (2019). Thirty years of the Three Worlds of Welfare Capitalism: A review of reviews, *Social Policy Administration*, 53(1), 1-28.
- Schwartz, H., Seabrooke, L. (2008). Varieties of Residential Capitalism in the International Political Economy: Old Welfare States and the New Politics of Housing. *Comparative European Politics*, 6(1), 237–261. <https://doi.org/10.1057/cep.2008.10>
- Smith, N. ve Williams, P. (2015). Ortodoks Yaklaşım Alternatifler: Tartışmaya Davet, N. Smith ve P. Williams (der.) *Kentin Mutenalaştırılması* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 11-26.
- Stephens, M. ve Fitzpatrick, S. (2007). Welfare regimes, housing systems and homelessness: How are they linked? *European Journal of Homelessness*, 1(1), 201–222.
- Streeck, W. (2011). The Crisis Of Democratic Capitalism. *New Left Review*, 71, 5-29.
- Tekin, C. (2022). *Yuvayı Kaybetmek: Fransa'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Silüetleri*. Ankara: Notabene Yayınları.
- Wacquant, L. (2008). *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi* (çev. M. Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

